

SKUPŠTINE UČITELJA ZADARSKOG KOTARA OD 1873. DO 1914. GODINE

Šime LJUBIČIĆ
Zadar, Hrvatska

UDK: 373.3(497.5-37 Zadar)“1873/1914“
DOI: <http://doi.org/10.21857/94kl4cxv7m>
Stručni rad
Prihvaćeno: 5. veljače 2017.

U ovom radu obrađene su neke od tema s učiteljskih skupština zadarskog kotara od 1873. do 1914. godine. Rad se temelji na izvornoj arhivskoj građi (građa Kotarskog školskog vijeća u Državnom arhivu u Zadru od 1869. do 1920. godine) i onovremenoj periodici. Državni školski zakon od 14. svibnja 1869. godine kazuje da u svakom školskom kotaru barem jednom godišnje treba biti održana učiteljska skupština čija je zadaća raspravljati o nastavnim predmetima u školi, o načinu podučavanja djece, o nastavnim sredstvima, o uvođenju novih školskih knjiga i čitanaka, o školskoj disciplini itd., a Ministarskom naredbom od 8. svibnja 1872. godine detaljno je razrađena kotarska učiteljska skupština. Radi usavršavanja učitelja na konferencijama su se držala predavanja znanstvenog i pedagoškog sadržaja i održavala praktična predavanja iz pojedinih nastavnih predmeta u školi.

Ključne riječi: Zadar, škola, učitelji, učiteljske skupštine.

UVOD

„U svrhu usavršavanja učitelja imat će se u konferencijama nadasve držati predavanja znanstvenog i pedagoškog sadržaja, praktično pokazivati način poučavanja u stanovitim nastavnim predmetima i izlagati učila.“¹

Dnevni red svake skupštine pripremao je odbor izabran na skupštini; o dnevnom redu raspravljalo je (dopunjavalo ga i mijenjalo) kotarsko školsko vijeće, a konačno usvajalo (uz eventualne izmjene i dopune) Pokrajinsko školsko vijeće; Pokrajinsko školsko vijeće donosilo je odluku može li se skupština održati, kada i gdje.

Nakon svake skupštine kotarski školski nadzornik podnosio je izvještaj kotarskom školskom vijeću, a kotarsko školsko vijeće pokrajinskom školskom vijeću, koje je zaključke usvajalo, odbijalo ili modificiralo i određivalo treba li ili ne i što slati svim kotarskim školskim vijećima u pokrajini ili samo školama u kotaru.

Uglavnom, sve što se odnosilo na unapređenje nastave, a nije iziskivalo financijska sredstva, usvajalo se i više puta pohvaljivalo; sve što je bilo vezano uz

¹ Prvi školski zakon od 14. svibnja 1869., čl. 45.

osiguravanje sredstava uglavnom se odbijalo; jedini izuzetak (ali ne i uvijek) bilo je poljodjelstvo; željelo se pošto-poto unaprijediti poljodjelstvo u zadarskom kotaru; uza sve mjere i izdatke godine 1914. rezultati su bili sićušni, poljodjelstvo je ostalo na niskim granama. I ne samo poljodjelstvo, već i želja našeg čovjeka za znanjem, izbjegavanjem slanja djece, posebno ženske, u školu.

Pri izradi ovog rada koristio sam dokumentaciju Kotarskog školskog vijeća u Zadru koja je pohranjena u Državnom arhivu u Zadru, i novinske tekstove onoga vremena. Za II. učiteljsku skupštinu nisam uspio pronaći nikakvih podataka ni u dokumentaciji kotarskog školskog vijeća ni u onodobnim tiskovinama (*Naredbeni list za učione Kraljevine Dalmacije, Narodni list, Smotra Dalmatinska, Katolička Dalmacija i Hrvatska kruna*). Jedini dokaz da je druga skupština održana 1875. godine jest ova rečenica iz zapisnika treće učiteljske skupštine iz 1877. godine, a glasi: „Predsjednik čini čitati od tajnika Staubera odluku prvoga listopada 1875. od v. c. k. p. u. Vjeća u odgovor izvješća zadnje sjednice održane u listopadu godine 1874. od c. k. Kotarskog Vjeća“², a za XI. skupštinu pronašao sam samo dnevni red u časopisu *Zora* iz 1886. godine.

Najvažnije teme skupština bile su: organizacija nastave, materinji jezik (čitanke i početnice, čitanje, pisanje, pravopis, slovnica-gramatika, pismeni sastavi), ćudoređe, račun, vjerski odgoj, knjige i knjižnice (kot. učiteljska knjižnica, učeničke i učiteljske knjižnice u školama), predrasude u narodu i njihovo odstranjivanje, organizacija nastave, sabiranje i tumačenje kulturne baštine, odnos učitelja/ice prema mjesnom školskom vijeću, prema svećeniku i prema kotarskom školskom vijeću, školski vrtovi (poljodjelstvo), utjecaj siromaštva na pohađanje, uspjeh i neuspjeh škole, ženski odgoj i ženski ručni radovi, praktična predavanja (to nisu bila ogledna predavanja u razredu, barem ne u Zadru sve do pred kraj stoljeća): obrada štiva, računa, zemljopisa, povijesti..., itd.

Posebno moram istaknuti uvodna ili završna predavanja nekih kotarskih školskih nadzornika: don Frane Bulića, Vicka Danila i Mihe Zglava. Nažalost, među materijalima o pojedinim skupštinama tih predavanja nema. Neka sam pronašao u ondašnjim tiskovinama, što ću i naznačiti kada bude riječ o pojedinim skupštinama.

Svaka učiteljska skupština započinjala je misom u crkvi sv. Krševana. Nakon mise odlazilo se u školu gdje se održavala skupština.

Na temelju paragrafa 5., 7. i 8. navedene ministarske naredbe prve točke dnevnog reda uvijek su bile razni izbori: imenovanje zamjenika predsjedatelju

² HR-DAZD, 105 – Kotarsko školsko vijeće, kut. 16, broj 312 (u daljnjem tekstu: KŠV, kut. 16, br. 312).

– kotarskom školskom nadzorniku, izbor dvaju zapisničara, izbor stalnog odbora koji će pripremati pitanja i teme za narednu skupštinu, izbor predstavnika u kotarsko školsko vijeće, izbor odbora kojem se povjerava upravljanje kotarskom učiteljskom knjižnicom na godinu dana i izbor izaslanika za pokrajinsku skupštinu.

Shodno iznesenom, neću ni u jednoj skupštini spominjati navedene točke dnevnog reda (izbore) jer ničemu ne koriste, osim nečijoj znatiželji. Sve ostale točke dnevnog reda uvijek će biti dane u prijepisu, bez obzira na to što ne odgovaraju ni današnjem leksiku ni današnjim jezičnim normama.

Zaključke skupštine citirat ću samo onda ako ocijenim da bi to bilo aktualno i za današnje vrijeme (kako uklanjati predrasude kod naroda, kako se boriti protiv alkoholizma, kako obrađivati hrvatski jezik u nižim razredima osnove škole da bi nam djeca bila pismenija nego su danas, itd.).

Što se očekivalo od učiteljskih skupština u zadarskom kotaru i zašto? S obzirom na to da je na zadarskom području djelovala jedina učiteljska škola za muškarce u Dalmaciji, koja je, posebno kroz svoju vježbaonicu, okupljala najbolje učitelje Dalmacije onog vremena, bilo je za očekivati da mnogi prijedlozi i mnoge ideje krenu baš iz Zadra. Nažalost, to tako nije bilo i nije moglo biti jer:

- grad Zadar sve do 1885. godine nije imao pučku školu s hrvatskim jezikom te se ni praktična predavanja učitelja nisu imala gdje održavati, čak ni u vježbaonici Preparandije u Arbanasima jer su u tu školu upisivana djeca iz Arbanasa, koja, najvećim dijelom, nisu znala hrvatski jezik
- zadarski kotar bio je najzaostaliji dio Dalmacije i učiteljski kadar ga je, ako je ikako bilo moguće, izbjegavao
- jedino se nešto više moglo i dobivalo od kadrova koji su iz cijele Dalmacije dolazili u učiteljsku školu, bilo kao profesori, bilo kao učitelji praktične nastave u vježbaonici.

Od donošenja Državnog školskog zakona (1869.) do Prvog svjetskog rata (1914.) u zadarskom kotaru izmijenilo se šest kotarskih školskih nadzornika: Ivan Jelčić, don Frane Bulić, Ivan Cabrić, Vicko Danilo, Miho Zglav i Mate Ivančević. Nije mi namjera pisati o njihovu životu i radu. Istaknut ću samo manje ili veće zasluge nekih od njih u razvoju školstva u zadarskom kotaru. Ipak valja istaknuti i to da su neki od njih završili Preparandiju u Arbanasima kraj Zadra (Ivančević i Zglav), da su neki od njih bili učitelji praktične nastave ili profesori u toj školi (Cabrić, Zglav, Ivančević i Danilo), da su dvojica bili i ravnatelji te škole (Danilo i Zglav) i da su dvojica bili radni članovi Pedagoško-književnog zbora u Zagrebu (Danilo i Zglav) te da su dvojica od njih bili pisci udžbenika (Danilo i Zglav).

U vremenu od 1873. do 1914. godine održane su 24 učiteljske skupštine na kojima se raspravljalo o svemu onome što je zadiralo u nastavu i školu. Zaostalost i bijeda vladali su u zadarskom kotaru, a izlasku iz toga trebale su pridonijeti i učiteljske skupštine i sami učitelji. I jesu, bez obzira na mišljenje tadašnje službene vlasti. Koliko, teško je ocijeniti.

UVODNE I ZAVRŠNE RIJEČI KOTARSKIH ŠKOLSKIH NADZORNIKA NA SJEDNICAMA

Ivan Jelčić, nadzornik od 1869. do 1878. godine. Od prvog dana zauzima se prvenstveno za školovanje ženske djece. U prvoj učiteljskoj skupštini zadarskog kotara (28. do 30. listopada 1873. godine) u svom nastupnom govoru istaknuo je da blagostanje naroda i države ovisi o obrazovanosti naroda te da školstvo treba širiti. Zato naglašava: „Učiona koja bijaše prije uvođenja novih školskih zakona, nije mogla plodonosna biti, jer su učitelji slabo i netočno plaćeni, jer nedostajahu materina kao naukovnog jezika, jer učioničke zgrade obično ne bijahu pristojne, a učevna srestva bijahu jako škrti.“³ Sada je drukčije, ističe on: zgrade su bolje, podučava se u „svome jeziku“, školi se daje praktičniji pravac. Zalaže se da u učiteljsku školu dolaze seoska djeca, „da bi se od sinova prostoga naroda prebirali njegovi odgojitelji“. Oni bi se „jednaki po jeziku, odijelu i krvi“ mnogo lakše uklopili u seosku sredinu od učitelja koji su odrasli u gradovima. Posebno naglašava da treba brinuti „za odgoj žene, do koje je sreća obitelji i blagobiće naroda“.⁴

Treća učiteljska skupština od 21. i 22. svibnja 1877. godine pod Jelčićevom palicom imala je veće značenje za ono vrijeme nego što to mi danas mislimo i nego se da naslutiti čitajući dnevni red skupštine. Naime, „po želji učitelja Zaka Lovrovića iz Silbe naslonjena od profesora Danila i od cjeloga zbora učiteljskoga, dnevni red bi i u prevodu hrvatskom pročitan od Predsjednika“.⁵ Dakle, po prvi put se zapisnik vodi i na talijanskom i na hrvatskom jeziku; izlaganja nazočnih uglavnom su iznošena hrvatskim jezikom, čak i predavanje prof. Vicka Danila o računici u pučkim jednorazrednim školama i učitelja Petra Markića o obradi štiva i jer je „predsjednik zatvorio sastanak kratkim i jezgrovitim govorom, kojim je zahvalio prisutnicim na njihovu rodoljubivu gorljivu i samosvjestnu

³ *Naredbeni list za učione Kraljevine Dalmacije*, 1874., broj 2 (u daljnjem tekstu: *Naredbeni list*, 1874., br. 2).

⁴ *Naredbeni list*, 1874., br. 2.

⁵ *Narodni list*, 1877., br. 46.

djelovanju u sastanku i potaknuo ih da i u buduće podvostručnim silam rade na polju pučke prosvjete; stavio im svima na dušu učenje i rabljenje materinskog hrvatskog jezika“.⁶

Don Frane Bulić, nadzornik od 1878. do 1883. godine. Prvi put ga susrećemo na 4. učiteljskoj skupštini 22. i 23. kolovoza 1878. godine. Na toj skupštini on pozdravlja učitelje „apoštole“ narodne, ljude koji donose „zublju izobraženosti“ u Kotare, na otoke i u Bukovicu; on se ispovijeda učiteljima kada kaže: „Ne očekujte od mene ništa novoga: mlad, bez iskustva na ovome polju, ja vam ništa novoga ne nosim, nego otvoreno srđce i volju za rad, za vršenje svoje dužnosti. U meni ćete naći prijatelja koji će vam iskreno govoriti, s vami se iskreno dogovarati, kome treba da vi iskreno pristupite. Za ovo vam mogu jamčiti; drugo u sebi ne poznajem.“ On ne pozna ni Kotare, ni otočje ni Bukovicu, ali je o njima, o njihovoj zaostalosti i bijedi dosta čuo i čitao. Zato posebno ističe da su oni – učitelji – pozvani da ovu zemlju (misli na zadarski i benkovački kotar) „preporode oružjem slova, slova istine i ćudoređa. Treba odkupiti ove krajeve od gluposti u kojoj još čame, treba ih odkupiti ne ubojitim kopljem, nego oživljujućim slovom“, a da bi se sve to ostvarilo potrebna je odvažnost, ćvrsta volja i požrtvovnost.⁷

I skupština na kojoj su se sastali dio je rada učitelja, mjesto gdje će se posavjetovati o boljim sredstvima, gdje će priopćiti posebne pojmove stećene u svojem radu, gdje će uvidjeti mane koje su, daleko od općenja ljudskog, sebi privukli, da se ugledaju u vješnije i bolje od sebe, da se ohrabre na bolji rad, da se uvjere da su velika moć i da o njima ovisi budućnost naroda.

Radom skupštine nadzornik je zadovoljan, ali mu je zasmetalo što na skupštini nije bilo diskusije. Zato ističem njegove rijeći upućene učiteljima:

„Vi uz duhovnu vlast, vi ste, gospodo, sve u selu, vi zastupate za seljake ćielu svietsku izobraženost, svaku granu znanosti...; vaš djelokrug nije na samu školu ogranićen... Vi ste odgojitelji naroda, vi ste apoštoli izobraženosti medju našim narodom. Sve što se tiće napredka ma u kojoj struci, sve pripada vašemu djelokrugu, za sve se vi imate starati. Vi morate pabirćiti na svakomu polju, vi sve skupljati, vi narod uzgajati, vi znanost gojiti... , itd. Treba da škola bude u svakom pogledu oaza po goloj našoj zemlji, svjetionik u mrkloj pućini naših kotara. Treba da u njoj bude živa... škola na papiru ima poprilićno u ovome kotaru, dvojiti je svietle li sve, jesu li sve priesadnik za našu zemlju. Ćuvajmo se da nam ne bude škola samo na papiru, samo na popisu, jer bi tada bilo puno bolje da ih nema. Osobito vam pako preporučujem da nam jezik narodni gojite... Ne osvrćite se u

⁶ *Narodni list*, 1877., br. 46.

⁷ *Narodni list*, 1878., br. 70-74 – podlistak.

ovom obziru na učene ljude po gradovima; iz knjiga se ne crpi čisti jezik, nego iz usta seljaka, a ljudi u gradovima otuđeni su žalibože od naroda. Budite neumorni na ovome polju: pitajte, propitkivajte, slušajte, prislušakivajte, bilježite, pišite...“⁸

Ovim dijelom svojeg završnog govora nadzornik Bulić iznio je svoj program za naredno petogodišnje razdoblje: *narod, škola i jezik*. Bulić je bio vrlo obrazovan čovjek, svjestan je goleme zadaće škole i uzvišenog poziva učitelja, ali i toga da su i škole i učitelji „još po starom kroju“.⁹ Nije stao na tome, već je na kraju pete učiteljske skupštine, održane od 20. do 22. kolovoza 1879. godine, iznosi na koji način bi trebalo da učitelji „uzpiruju tvorom i zborom“ kod mladog naraštaja ljubav prema domovini. Kori učitelje kada im kaže: „Narod ne ljubi školu, ne povjerava rado vami svoju djecu, jer vi se smatrate odciepljeni od naroda, niste narodni ljudi..., silazite do naroda da se s njim upoznate, da mu mane proučite i da ih po mogućnosti izliečite.“¹⁰

Deset je godina organiziranog školstva u Dalmaciji, uvjetno rečeno, na hrvatskom jeziku i godina dana od donošenja obrazovnih osnova u školstvu. Školâ je podosta. Rezultata nema (to i sami učitelji priznaju!). Narod školu plaća, a korist od škole ne osjeća.¹¹ Zato nadzornik Bulić u svom zaključnom govoru na skupštini od 25. do 27. kolovoza 1880. godine pokušava ukazati na to što škola ima biti, što škola ima gojiti: „Škola nije mjesto gdje se ima samo učiti čitati, pisati i računati i kojekakvih drugih stvari; škola je ponajprije mjesto, gdje uz čitanje, pisanje i računanje i sve ostale znanosti, ima se priviknuti diete, da na sve misli i sve promatra;... škola je mjesto u kojem diete ima steći neki duh motrenja, neko čuvstvo za redom, za točnosti, bez kojih dobromu narodu sve čitanje, pisanje i računanje, uz najljepšu poviest i najzanimljiviji zemljopis, ne vriedi ništa, ili preveć malo. A što je to uprav, što što škola ima gojiti, doznat ćete negativnim putem, bacajući pogled na sadašnji naš život, ovaj kržljavi plod starih naših škola.“¹²

Na sedmoj skupštini (22. do 24. kolovoza 1882. godine) nadzornik Bulić po prvi put iznosi opća zapažanja nakon posjeta školama tijekom školske godine (obično je škole posjećivao dva puta godišnje, a neke i više puta, op. autor): kritizirao je način rada pojedinih učitelja (ne spominjući ime i prezime), iznosio nedostatke u radu i ukazivao na uzroke mana i nedostataka, govorio o zadaći učitelja izvan škole i iznio i one nedostatke izvan škole i učionice: loše pohađanje,

⁸ *Narodni list*, 1878., br. 7074 – podlistak.

⁹ *Narodni list*, 1878., br. 7074 – podlistak.

¹⁰ *Narodni list*, 1879., br. 7375.

¹¹ Više o tome u: Š. LJUBIČIĆ, *Pučko školstvo zadarskog kotara od 1869. do 1920.*, Zadar, 2010., 54 – 64.

¹² *Narodni list*, 1880., br. 84 i 85.

nedostatak učila i pribora, nemar mjesnih školskih vijeća, itd. Pišući o uvodnom izlaganju kotarskog školskog nadzornika don Frane Bulića, novinar *Narodnog lista* ističe tko je i kakav je Frane Bulić i zašto ga učiteljstvo voli: „Bulić je čovjek sviestan velike zadaće, koju ima škola uobće u društvu, a osobito u našem narodu; svjestan je uzvišenog učiteljskog zvanja; ljubi školu, ljubi narod, ljubi iz sve duše učitelje, i ako je glede forme s njima strog, učen je, bavi se oduševljeno pedagoškim pitanjima – pa se po tome može domisliti kojim u duhom nadahnute njegove opazke.“¹³

Osma učiteljska skupština zadarskog i peta benkovačkog kotara trajala je dva dana, 23. i 24. rujna 1883. godine.¹⁴ Frane Bulić nije nazočio ovoj sjednici. Njegov izvještaj o školstvu za 1882./1883. godinu, kao i cijelo razdoblje njegova nadzorničkog djelovanja u zadarskom i benkovačkom kotaru pročitao je novi nadzornik Ivan Cabrić. U tekstu svog uvodnog govora nadzornik Bulić naznačio je i ono što se u školstvu dešavalo u vrijeme Ivana Jelčića (od 1870. do 1876.): otvaranje škola na hrvatskom jeziku, manjak učiteljskog kadra, primalo se u škole svega i svačega, radilo se toliko da se radi, bez pravoga cilja, bez sustavnosti i postupnosti..., itd. U dijelu koji se odnosio na razdoblje njegova nadzorničkog rada od 1876. do 1883. godine pisao je o borbi za pohađanje škole, tu i tamo o poboljšanju rada mjesnih školskih vijeća i poboljšanju opremljenosti škola, a donošenjem obrazovnih osnova 1879. godine započelo je „doba suglasnog i sustavnog rada na polju pučke prosvjete – kojim je zbilja prestalo ono tumaranje i onaj nesklad u podučavanju“.¹⁵

Ali ni školska godina 1882./83. nije idealna, a najveća joj je mana da u mnogim školama „koje postoje od mnogo godina ne postoji ni peta ni šesta godina“, a razlog je tome često učiteljeva nemarnost ili česta premještanja učitelja, pa on uvijek kreće ispočetka. Dakle, djeca su završavala školovanje s četvrtim razredom, a mnogi nikada. Posebno, kao i uvijek do tada, istaknuo je i cilj škole: „Nije cilj pučkih škola natrpati u glavu djeteta predmete propisane naukovnom osnovom, nego odgojiti ga tako, da on kasnije i bez učitelja i bez škole može sve ovo prividno raznovrstno znanje upotrebiti za svoj život... . U pučkim školama neće se mnogo znanja, koliko zdrava razuma, koji čini čovjeka za kasniji budući život.“¹⁶

¹³ *Narodni list*, 1882., br. 69.

¹⁴ *Narodni list*, 1883., br. 75 – 77.

¹⁵ *Narodni list*, 1883., br. 75 – 77.

¹⁶ *Narodni list*, 1883., br. 75 – 77. Don Frane Bulić puno je učinio za školstvo zadarskog i benkovačkog kotara. Napisan je samo djelić od onoga što je činio i učinio. Kao nadzornik zaslužio je da se značajno valorizira i dodatno istraži njegova rad po pitanju razvoja školstva u Dalmaciji.

Ivan Cabrić, nadzornik od 1883. do 1888. godine nije se ni po čemu posebno istaknuo, osim što se 1887. godine izjasnio o preinakama nastavne osnove i čitanaka za I., II. i III. razred pučke škole. Tada je dao vrlo opširno obrazloženje, ali ističem samo njegove zaključke bez obrazloženja:

- a. „Obstojeće osnove za pučke učione imale bi se preinačiti tako da u njima bude razlučeno i na osobiti način označeno obćenito gradivo, u svim prilikama neobhodno potrebno, te one vježbe, što su sa zadatkom pučke učione usko spojene – od ostalog nuzgredna i na posebne svrhe ciljajućeg gradiva;
- b. da u njima bude u drugom redu navedeno gradivo, po kom bi djeca bila odgojena za praktični život;
- c. da celokupno gradivo bude razredjeno postepeno nasprama sposobnosti djece u odnosnim učionskim godinama;
- d. da se izostavi gradivo, koje neima praktične svrhe ili premašuje cilj pučke učionice.“¹⁷

Koliko su Cabrićeve sugestije imale udjela u izradi novih početnica i čitanaka koncem 1889. godine i izmjenama nastavnih osnova, nisam imao prigode utvrditi.

Vicko Danilo, nadzornik od 1888. do 1895. godine. Bio je savjestan i temeljit nadzornik. Dovoljno je uzeti njegove izvještaje o posjeti bilo kojoj od škola ili godišnji izvještaj za školsku godinu 1889./1890. da se u to uvjerimo. Naime, nikada nije iznosio svoje mišljenje o učitelju na osnovu jednog uvida u nastavni proces.

Njegov godišnji izvještaj za 1889./90. godinu, napisan na 35 stranica i uz 12 stranica tabela, nije samo prekrasan prikaz školstva u zadarskom kotaru trideset godina nakon proglašenja zakona o školstvu, on je ujedno prikaz sela i seljaka zadarskog kraja, prikaz njegove bijede i zaostalosti. Pisac je *Računice za pučke škole, Početnice i Corso pratico comparativo per lo studio della lingua serbo-croata*.

Prigodom njegove smrti *Narodni list* piše: „Radom i osjećajem Hrvat, svoja rodoljubna čuvstva znao je posvjedočiti svakom prigodom i njegova značajna neodvisnost u tom pogledu znala mu je pribaviti i znatnijih neprilika.“¹⁸ Navedenu rečenicu dovoljno potkrepljuje III. učiteljska skupština iz svibnja 1877. godine, kada se traži uporaba hrvatskog jezika na sjednicama.¹⁹

¹⁷ KŠV, kut. 47, br. 667.

¹⁸ *Narodni list* od 29. ožujka 1899.

¹⁹ *Narodni list*, 1877., br. 46 i KŠV, kut. 16, br. 322.

Miho Zglav, nadzornik od 1895. do 1905. godine. Poznat je i po tome što je s Danilom pokrenuo i uređivao prvi „učionski list“ u Dalmaciji, *Zoru*, te napisao knjigu za učitelje *Ilirikum i Rim i Slovnícu i pismovnik hrvatskog ili srpskog jezika za opće pučke škole*. Za XIX. učiteljsku skupštinu obradio je temu *Osvrt na razvitak pučke prosvjete u zadarskom kotaru od 1848. do 1898. godine*.²⁰ Valja naglasiti da je drugi dio izlaganja Mihe Zglava bio posvećen domaćem odgoju. Navodi da su po božjem i prirodnom zakonu roditelji pozvani da sudjeluju u odgoju. Nažalost, „taj uzgoj propada, jer mu nema prave podloge: nema religije... osobito su hrđavi primjeri roditelja krivi, što su djeca zanemarena i lažljiva, neposlušna i zapuštena, bezobrazna i prkosna, bezsramna i drzovita; od djece je čuti svakojakih grdnih psovaka, vidjeti je gdje se po vas dan skitaju, klatare i nemilo šakaju i krvave, a svemu je tomu tražiti osobiti uzrok u zločestu domaćemu uzgoju“.²¹

ĆUDOREDNI ODGOJ U ŠKOLI

Već na III. učiteljskoj skupštini (22. i 23. svibnja 1877. godine)²² kateheta Preparandije u Arbanasima/Zadar i tajnik Zadarske nadbiskupije Filip Nakić održao je predavanje na temu *Na koji način učitelj kroz učionu da djeluje na ćudoredni i građanski uzgoj obitelji*. Istaknuo je da učitelj mora zadobiti potpuno povjerenje i ljubav obitelji, treba se pokazati „osvjedočenim štovateljem dobrih čuvstava i svetinja obitelji, a naročito vjere i narodnosti“; njegovo ponašanje (vjersko, društveno i ćudoredno) mora biti besprijeekorno, uvijek i u svemu uzorno i za djecu i roditelje.²³

Stjepan Buzolić obradio je na IV. učiteljskoj skupštini temu *Kako da se vlada učitelj pri uporabi nagrade i kazni u učionam*.²⁴ Istaknuo je da i nagrade i kazne treba rijetko upotrebljavati, u krajnjoj nuždi; prirodne vrline djeteta ne smiju biti nagrađivane, kao što ni prirodne mane ne smiju biti kažnjavane; učitelj pri određivanju kazni ili nagrada uvijek mora biti smiren i nepristran; nagradom se ne smije pobuđivati oholost i bahatost; ona mora pobuđivati dječje unutarnje zadovoljstvo i želju za činjenjem dobrih djela; kazna, opet, treba djecu poticati na kajanje; i kada se nagrađuje i kada se kažnjava treba voditi računa o dobi, čudi i spolu djece; nagrađivanje mora ići redom: od priznanja, pohvale, odlikovanja

²⁰ *Narodni list*, 1897., br. 82 i *Smotra Dalmatinska*, 1898., br. 97 i 98.

²¹ *Narodni list*, 1898., br. 82.

²² *Narodni list*, 1877., br. 46 i KŠV, kut. 16, broj 322.

²³ *Narodni list*, 1877., br. 46.

²⁴ *Narodni list*, 1878., br. 70 – 74.

do darova; također i pri izricanju kazni ide se redom, od opomene, preko ukora, znakova obeščašćenja (umjerenog i rijetkog) do uskraćenja onoga što je bilo i povod postupku.

Obučavanje nek bude uzgojno jedna je od boljih tema koju je učitelj Miho Zglav obradio na X. učiteljskoj skupštini koja se održavala 23. do 25. rujna 1885. godine. Skupština je prihvatila, bez rasprave, sljedeće zaključke:

„Da obučavanje bude uzgojno, trjeba da usposobi gojenca, da se povede za *istinom*, da obljubi *ljepotu* i da ga privikne na *dobrotu*:

1. da se gojenac bude mogao povesti za istinom trijeba da ga se oduševljenijem učini prama istoj, a da se to postigne, uzgojitelj će skrupulozno paziti
 - a) da mu prednjači u tome svojim primjerom, te pred njim da nikada ne poreče svojijeh riječi
 - b) da prevelikom svojom strogošću ne satire u njemu po naravi mu prirodenu otvorenost
 - c) da ga često, kad mu se prigoda pruži, upoznaje uzorima otvorena i iskrena značaja i živijem bojama prestavi kako se to lijepo svojstvo visoko cijeni i kod Boga i kod ljudi
2. da gojenac bude mogao obljubiti ljepotu trijeba da ga se prigodimice uspoznava tipima toli moralne, koli materijalne ljepote: te ističući mu ljepotu prolazljivijeh stvari. da ga se primakne do što jasnijeg poznavanja ljepote samoga onoga, koji je te lijepe predmete stvorio
3. ako hoćemo, da obučavanje privikne gojenca na dobrotu, imamo ga uspoznavati dužnostima prama sebi istomu i prama svomu iskrnjemu, te njegovu volju čvrsto prignuti na dobrovoljno izvršavanje tijeh dužnosti.“²⁵

Osim kaznom, na koji će način učitelj djecu privikavati školskom redu predavanje je koje je održao ražanački učitelj Frane Škarpa na VII. učiteljskoj skupštini. Naveo je da škola mora odgovarati zakonskim propisima (prostorije, osvjetljenost učionice, udobnost i raspored klupa) kako bi učitelj imao što bolji nadzor nad djecom i što bolji pristup svakom djetetu te da se odstrani gužva i stiska djece (sve je ovo obrnuto od stanja u njegovoj školi, op. autor); učitelj mora dobro poznavati svako dijete („proučiti ćud djece“); prvenstveno zornom obukom kod djece razvijati samostalnost u radu, natjecateljski duh, marljivost...; da učiteljev odnos i s roditeljima i djecom bude dobar; da sva djeca uvijek budu zaposlena (to se odnosi na samostalni ili tihi rad u kombiniranim razredima); da tihe radnje budu najvećim dijelom ispravljene od strane samih učenika...²⁶

²⁵ *Zora, učionski časopis*, ur. V. Danilo i M. Zglav, 1885., zatim 134, 142, 143, 149 i 150. O ovoj temi pordrobnije u istom časopisu br. 17, 18.

²⁶ *Narodni list*, 1882., br. 60, 68, 69, 71 i 72.

O tome kako će učitelj razvijati suosjećanje kod djece iznio je Miho Zglav na IX. učiteljskoj konferenciji koja se održala 22., 23. i 24. rujna 1884. godine. Tom prigodom je zaključeno:

- da se učitelj prvenstveno čuva prekomjernih i osobito nezaslužениh pohvala, jer su one klica oholosti, sebičnosti i nenavidnosti
- da se djecu bogatih uvijek podsjeća na prolaznost dobara
- da se ne naslađuju kazni svojeg druga i da se međusobno ne zlostavljaju
- da djecu privikava tome da jedno drugome posudi olovku, pero, spužvicu
- neka navikava djecu da se raduju sreći i napretku svojih sudrugova, a zluradost da strogo kažnjava.²⁷

IZOSTAJANJA I GLOBE

Uz pouke o nastavnom jeziku, osobito u seoskim učionicama, i pohađanju škole posvetila se velika pažnja na XVI. učiteljskoj skupštini održanoj od 25. do 27. rujna 1893. godine.²⁸ Pohađanje je uvijek bilo i ostalo najveći problem školstva zadarskog kotara. Sve moguće rasprave i pisanja uvijek se svode na jedno – globe. Ali i globe uvijek zapinju jer nepohađanje škole najviše štite svojim neradom mnoga mjesna školska vijeća (ne predlažu ili s velikim zakašnjenjem predlažu i šalju prijedloge globa kotarskom školskom vijeću). Tu su, nadalje, i općine preko kojih stižu roditeljima kazne za neopravdano izostajanje njihove djece iz škole; prođe i po nekoliko mjeseci dok se rješenja izruče stranci (a tada su već nevažeća); ako se rješenja i izruče, to rade sakupljači globa po mjestima. Tada do izražaja dolazi samovolja sakupljača globa: rješenja izručuje samo onima kojima on želi, a za one za koje ne želi da plate globu obično napiše „nepoznat“ i slično.

I XVII. učiteljska skupština nije bila imuna prema izostancima od škole i razlozima izostanaka.²⁹ O ovoj temi govorio je učitelj iz Paga Bartul Matijaca. On je bio mišljenja da bi narod zavolio i rado slao djecu u školu kada bi se pučkim učionicama na selu dao onaj smjer koji odgovara glavnom zanimanju pučanstva i kada bi se uredili putevi do škola.³⁰

Učitelj iz Nina Antun Maštrović govorio je o siromaštvu na selu i slabo snabdjevenosti djece knjigama i priborom pa od tuda i slabo pohađanje i još slabiji uspjeh u školama. Njegovo izlaganje podržao je i nadzornik, koji čak

²⁷ Zora, 1884., 128 – 132.

²⁸ KŠV, kut. 74, br. 2915.

²⁹ KŠV, kut. 89, br. 3718. i kut. 91, br. 4839.

³⁰ KŠV, kut 89, br. 3718.

navodi da je „koncem školske godine imao prilike da u nekim školama ne nadje ni polovicu djece opskrblje knjigama i učilima, a tome niti je uzrokom učitelj, niti dotični roditelji – siromaštvo je po srijedi“. Učitelji znaju da općine zakonski nisu dužne nabavljati knjige i pribor djeci, pa ipak donose zaključak (molbu) da viša školska vlast „uznastoji kod zakonodavnih čimbenika, da općine budu zakonom obvezane, da u svoj predračun svaku godinu uvrste svotu potrebitu za opskrbu siromašnih učenika knjigama i učilima...“. Nisu zaboravili ni one koji mogu, a ne žele djeci nabaviti knjige i pribor. Traži se način da ih se na to prisili.³¹

Svaki učitelj želi doći iz sela u grad zbog veće plaće, lakšeg školovanja djece, uvijek dostupnog liječnika, a u zaključcima mu se sugerira, kada obrađuje štivo iz čitanke, da, kad god mu se pruži prilika, pomaže djeci u razvijanju čuvstva prema Bogu, ali „neka živim riječima opiše skroman, nu najljepši život na selu, kako bi se djeca sve to više u taj život zaljubila, te ne težila za pogibeljnim slastima gradskoga života“.³²

Od svih navedenih 14 točaka dnevnog reda XXI. učiteljske skupštine zadarskog kotara, koja je održana od 25. do 27. rujna 1899. godine,³³ ne bismo mogli izdvojiti ni jednu koja u ranijim godinama, na bilo koji način, nije bila interpretirana, osim teme o poučavanju crtanja u pučkoj školi.

Ipak je Pokrajinsko školsko vijeće i ovog puta prihvatilo samo one „što su s obzirom na praktične prilike izvedivi“ i neke zaključke skupština iz ranijih godina: da će se „shodno odrediti glede prijedloga da sva školska djeca budu opskrbljena potrebitim za uspješno pohađanje škole“ te da ubuduće treba nabavljati školske klupe koje će odgovarati „higijenskim propisima i budu prikladne za pisanje te da se ubuduće ne smiju iznajmljivati za potrebe škole zgrade, ako u njima nije moguće riješiti i stan za učitelja“. O opskrbi siromašne djece školskim knjigama i priborom u školama raspravljalo se i ranijih godina na skupštinama, ali Pokrajinsko školsko vijeće nije pokretalo ništa. Mišljenja sam da je ovog puta utjecalo i pisanje nadzornika da između 60 škola u kotaru ne zna bi li mogao nabrojiti pet škola u kojima sva djeca imaju sve ono što im je za školu potrebno i dodaje da je to „životno pitanje za naše škole, i dok ono povoljno ne bude riješeno, one će sasvim maloga ploda moći da dadu, a učitelji će bez ikakva ploda slijediti da se uzaludno napiru i natežu“.³⁴

Knjige za siromašnu djecu neke su općine uspjele riješiti, a neke nisu. Sva siromašna djeca dobit će besplatne knjige tek od 1905. godine, kada Ministarstvo

³¹ KŠV, kut. 89, br. 3718.

³² KŠV, kut. 89, br. 3718.

³³ KŠV, kut. 131, br. 1068.

³⁴ KŠV, kut. 131, br. 1068.

za bogoštovlje i nastavu u Beču dodijeli Dalmaciji 5.584 krune za nabavu knjiga za siromašnu djecu, od toga iznosa zadarskom kotaru pripasti će 631 kruna.³⁵ To je nastavljeno 1906., kada je zadarskom kotaru pripalo 660 kruna.³⁶

ŠKOLSKI PREDMETI

Materinji jezik

U ovom naslovu rada prvenstveno riječ o početnicama i čitankama, čitanju i pisanju, o pravopisu i slovnici (gramatici) te o pismenim sastavima.

Već na V. učiteljskoj skupštini zadarskog kotara, koja je održana od 20. do 22. kolovoza 1879. godine, izvjestitelj o početnici, o čitankama i o pismenim zadaćama i pravilima za njihov ispravak u jednorazrednim školama bio je učitelj Antun Pavličević, koji – prema pisanju *Narodnog lista* – nije „uobće naznačio čisto i bistro svoga stanovišta“, iako je ukazao na neke stvari. U raspravi je sudjelovalo jedanaest učitelja. Njihova zapažanja mogu se svesti na sljedeće:

- za početnicu: preživljen pravopis iz 1850-ih, nečist jezik pun arhaičnih riječi, štiva predugačka, slike koje bi trebale upućivati djecu na razne glasove ne zadovoljavaju, pjesme su većim dijelom preteške za prvi razred
- čitanke: i jezik i pravopis zastarjeli, štiva predugačka i ne odgovaraju za obuku gramatike i pismenih sastava koje bi djeca trebala pisati; pjesme su loše, a zanemareni su zemljopisni, povijesni i obrtnički odnosi u Dalmaciji (povijest, zemljopis i prirodopis rade se prema štivima iz čitanke, op. autor).³⁷

Zaključeno je da se pokrajinska školska vlast treba upoznati sa svim tim i dati dozvolu korištenja čitanaka i početnice koju ima Banska Hrvatska. Međutim, iz daljnjih izvora nije poznato da je došlo realizacije tog zaključka.

Osamnaest godina poslije isti učitelj Antun Pavličević, na XIX. učiteljskoj skupštini održanoj od 23. do 25. rujna 1897. godine, dobio je zadatak da izvijesti, u ime ranije izabranog odbora, koje su od dviju predloženih početnica prikladnije za učionice u Dalmaciji.³⁸ Ovo je od mogućih devetnaest točaka dnevnog reda bila i ona najznačajnija. Obje početnice bile su odobrene od strane Pokrajinskog školskog vijeća. Jednu je sastavila grupa stručnjaka (Peričić, Danilo, Dević, Kriletić i Zglav), drugu sam Vicko Danilo. O jednoj i drugoj početnici raspravljao

³⁵ KŠV, kut. 190, br. 761.

³⁶ KŠV, kut. 201, br. 723.

³⁷ *Narodni list*, 1879., br. 73-75; *Katolička Dalmacija*, 1879., br. 67 – 69.

³⁸ *Narodni list*, 1897., br. 82, 87-90 i 92.

je posebno osnovan odbor. Iako se i jedna i druga početnica međusobno nisu bitno razlikovale, odbor je zaključio da je za pučke škole u Dalmaciji prikladnija ona koju je sastavio Vicko Danilo jer je u njoj fonetski pravopis po hrvatskom pravopisu Ivana Broza, jer je u njoj uspravno pismo koje je netom uvedeno u škole, jer su vježbe za pojedina slova kraće, jer su slike bolje, itd.³⁹

Na XI. učiteljskoj skupštini iz rujna 1886. godine učiteljica ženske škole u Pagu Vjekoslava Bošnjaković razradila je temu *Materinski jezik u pučkoj školi*.

Dala je ove zaključke:

1. „Pouka u materinskom jeziku počima u pučkoj učionici zornom poukom, pri kojoj mora učitelj nastojati, da nauče djeca tačno i jasno izražavati svoje misli;
2. Dijete će najlakše naučiti pravilno govoriti materinskim jezikom, bude li učitelj sam pravilnim govorom prednjačio djeci, pravilno izpravljao sve njihove pogriješne izraze i raširivao postepeno krug njihovih misli
3. Pouka u svim predmetima mora biti ujedno i poučavanje u materinskom jeziku
4. Čitanke moraju biti uzornog sadržaja
5. Pismeni su sastavci važno sredstvo za unapregjivanje pouke u materinskom jeziku, ali ne smiju ni na jednom stupnju nadkriljivati dohvat učenikovih misli
6. Iza usmenih predvježaba neka tek slijede pismene vježbe, koje ne smiju priječiti slobodan izraz učenika
7. Slovnica ima biti samo pomagalom, a ne svrhom pri pouci o materinskom jeziku
8. Učitelj mora biti potpuno vješt svomu materinskom jeziku i mora ga ljubiti, ako se hoće da pouka u jeziku ono poda, što se od nje pravom zahtijeva, jer se veli i pravo veli: Kakav vogja – takav hod, Kakvo sjeme – takav plod;
9. Učitelj će znatno pospješiti pouku o jeziku, kad kod poučavanja svakog nauka bude nastojao da on što manje govori, a njegovi učenici što više govore.“⁴⁰

Bilo je i onih koji su o jeziku razmišljali drugačije: učitelj u Rabu Pavao Galzigna tvrdio je da će djeca zavoljeti svoj materinji jezik ako se i učitelj „bude s njime uvijek i naročito služio“. Zalagao se da u nižim razredima djeca „barem za neko doba“ ne uče drugi jezik, ali i da se „pouka o materinskom jeziku temelji strogo na mjesnom narječju“. Ovu novost podržali su svi članovi učiteljske skupštine.⁴¹

Zašto se Galzigna zalagao da se drugi (talijanski) jezik ne uvodi u niže razrede i zašto su svi učitelji bili za to da se „pouka o materinskom jeziku temelji na mjesnom narječju“? Prvo, to je vrijeme kada talijanaši u Rabu traže ponovno

³⁹ *Narodni list*, 1897., br. 87.

⁴⁰ KŠV, kut. 56, br. 689. Učiteljica Bošnjaković dobila je pohvalnicu od Pokrajinskog školskog vijeća za njezino zanimljivo i korisno sudjelovanje na skupštini.

⁴¹ KŠV, kut. 63, br. 341.

uvođenje talijanskog jezika u školu i drugo, jer mnogi učitelji izvode nastavu isključivo ikavicom, što je vidljivo iz nadzorničkih izvještaja pri obilasku škola.

Izlaganjem učitelja Josipa Jurića na XVI. skupštini učitelja zadarskog kotara 1893. godine završit ću s tekstovima vezanim za materinji jezik. On je pokušao odgovoriti zašto se „poukom u nastavnom jeziku, osobito u seoskim učionicama još ne postizava potrebiti uspjeh; koji su tome uzroci i kako će ih učitelj ukloniti“. Zaključci koje je na skupštini prezentirao pokazuju nam i uzroke zbog kojih pouka o jeziku u mnogim školama ne daje željene rezultate, piše nadzornik Vicko Danilo, ali nam ne navodi uzroke lošeg uspjeha u nastavi hrvatskog jezika u seoskim školama; ne kaže nam da su neki od starijih učitelja slabije obrazovani; da su učiteljska primanja bila slaba; da su neoženjeni učitelji na selu živjeli „pasjim životom“, a mnogi oženjeni imali su veliki broj djece, pa su se, radi slabih primanja, dali u obradu vrtova ili vođenje seoskih zadruga; da još uvijek u školama ima onih koji nisu nikada ni savladali hrvatski jezik kako treba; da im ni uvjeti rada nisu ni približno jednaki; da neki rade i s 93, 95 ili čak sa 129 djece u mješovitoj školi (Vinjerac, Pašman i Kali); da je u mnogim mjestima pohađanje nastave neredovit, itd.⁴²

Jurić je radio na Silbi, u mjestu s polustoljetnim postojanjem škole, u mjestu s čitaonicom i knjižnicom, u muškoj školi s najopremljenijom školskom knjižnicom u zadarskom kotaru, u školi s dva učitelja i sveukupno oko 90 djece; nisu imali ni nedjeljnu školu (djeca za nedjeljnu školu polazila su pomorski tečaj koji je vodio treći učitelj). Zaključiti nam je da je učitelj Jurić, za ono vrijeme, imao izvrsne uvjete rada i mogao se više posvetiti i školi i samoobrazovanju. Jurićev tekst, zapravo njegove prijedloge zaključaka koje je skupština u cijelosti prihvatila, prenijet ću u cijelosti jer mislim da ni danas nisu puno zastarjeli:

1. „Učitelj se mora postarati da ni u jednoj prilici ne ispolji bilo kakav nedostatak u svom znanju ili učiteljskoj vještini, te uvijek pripravnim i sabranim duhom stupi pred učenike da im olakša i zanimljivim učini nastavu;
2. Tijekom poučavanja neka učitelj ne pusti s uma da mu stvarna pouka bude vodičem pri sveukupnoj prvoj pouci. Neka djeci ne daje ništa naučiti napamet prije nego li su stvar temeljito razumjela;
3. S djecom neka učitelj što više razgovara, pripovijeda, ali vazda čisto, birano i razumljivo, pusti ju govoriti i svakom prigodom ispravlja nepravilan izgovor i neka u učionici i vanka ne dopušta da među sobom govore narječjem svoga okoliša, već uvijek čistim jezikom;

⁴² KŠV, kut. 74, br. 2915.

4. Pošto je svrha čitanci, da bude podlogom pouci u čitanju, da podupire i promiče jezičnu pouku, a povrh svega da uzgojno (estetično-moralno) djeluje na mladež, za tu svrhu neka učitelj pred djecom dobro čita, izraze i nepoznate riječi svakoga štiva razjašnjuje, te pazi na valjano naglasivanje i na uzorno pripovijedanje sadržaja štiva sa strane istih učenika;
5. Neka učitelj uvijek izabere takova štiva za čitanje, koja mogu oduševljivati učenike, pa lakše rečenice, opise, pjesmice i ostalo da na izust nauče;
6. Dijete, što nauči na pamet, neka bude u stanju svojim riječima ponoviti;
7. Učitelj neka se čuva svakog cjepidlačenja i mnogog učenja slovnice, kao da djeca imaju postati jezikoslovci, već neka uznastoji, da se sva pouka osovi na zorni temelj i čim više osnuje na čitanci. Uz to neka on isti dobro spozna razlike književnoga jezika s narječjem svoga okoliša, i u ovim razlikama neka poglavito vježba svoje učenike;
8. Za pismeni izraz misli neka se učitelj svaki put čestito i temeljito pripravi, postepeno rukovodi i upotrijebi takove sastavke, koji bi odgovarali glede gradiva i glede oblika potrebama građanskoga života;
9. Svaki dan neka učitelj potraži od svojih učenika, da štogogj napišu, i ovo najzgodnijim postupkom neka se svaki put pomljivo ispravi, pazeći na tačnost, čistoću i pravopis, a pogriješeno neka bude iza ispravka prepisano;
10. Pošto nastavni jezik obuhvaća sve učevne predmete, neka za to učitelj kod istih ne miješa za istu stvar više naziva, nego pošto je istumačio, neka se drži vazda onih propisanih u knjizi, da ne nastane pometnja u dječijoj glavi;
11. Neka učitelj zgodnim deklamovanjem biranih komada, zanosnim, ali kratkim pripovijedanjem životopisa i djela najizvrsnijih književnika, pridruženjem na knjige društva sv. Jeronima, i posugjivanjem lijepših knjiga iz školske knjižnice, uputi i zaljubi starije učenike u samostalno čitanje i učenje;
12. Neka djeca budu provigjena svim učevnim sredstvima.⁴³

Račun

Račun je bio i ostao najveći problem u školstvu zadarskog kotara za sve vrijeme do Prvog svjetskog rata. Imali su naši prvi učitelji i dobrog profesora matematike, i dobrog nadzornika-matematičara, pisca računice za pučku školu i predavača na učiteljskim skupštinama, sve u osobi prof. Vicka Danila. Bez obzira na sve, u računici je dijete moralo znati sve (četiri) računске operacije napamet.

⁴³ KŠV, kut. 74, br. 2915.

Crtanje i lijepo pisanje

Na XV. učiteljskoj skupštini (od 16. do 28. rujna 1892. godine) jedna od točaka dnevnog reda glasila je: *Koje mjere da se poduzmu, da se seoska djeca dovoljno uvježbaju u pisanju s perom i kako će učionica uzastojati da djeca dobiju što ljepši rukopis.* Zaključeno je da se stare klupe trebaju popraviti kako bi se na njima moglo bolje pisati, a tamo gdje se stare otpisuju, da se zamijene suvremenijim i da se pločice od škrljevca zamijene pločicama od celuloida.⁴⁴

Vrlo je interesantno nadzornikovo obrazloženje glede zamjene pločica od škrljevca pločicama od celuloida: „Dijete na dosadanjim pločicama kvari ruku; pane li pločica, polomi se, te dijete ostane često bez pločice, jedino sredstvo na kojem se može vježbati u prvoj školskoj godini. Pločica od celuloida (nadzornik uz izvješće prilaže kao dokaz vlastitu celuloidnu pločicu!) gipka je; na njoj se piše veoma dobro olovkom, a prilično i perom, pa se sve može opet očistiti, a da ne ostane traga; padajući ona se ne razbije.“⁴⁵

Nadzornik zna financijsku situaciju zemlje (vrijeme je otvaranja mnogih škola). Vlast nije u stanju udijeliti tintarnice (crnionice) školama, a „bez crnionica učenici su usilovani nositi sa sobom staklenice..., koje imaju nositi u ruci mnogo puta iz dalekih stanova, po putevima hrapavim, puzljivim, preskačući putem lokve i ine zapreke u pogibelji su neprestanoj da dijete pane, ili da sama staklenica pane i da se razbije te dijete gubi, bog zna koliko pak vremena priliku da se može vježbati i u školi i u kući pisanjem s perom. A ne može li se dogoditi da se jedno dijete maši na drugog staklenicom...Sa staklenicama je i u učionici velika neprilika: uslijed djetinje nesmotrenosti svakog se časa prevaljuju staklenice, mrljaju se knjige, mrljaju se klupe i pod. Svega se toga u manjoj mjeri može dogoditi s odraslijom djecom, biva onom koja su već u III. odsjeku jednorazrednih, dotično u II. razredu dvorazrednih učionica u selu.“ Na kraju nadzornik moli da se u seoskim školama u 2. i 3. školskoj godini ne upotrebljavaju pero i tinta, da se djeca vježbaju u pisanju mekanom olovkom koja neće biti smetnjom da se „pismo lijepo uobličī“.⁴⁶

O svemu navedenom raspravljalo je i pokrajinsko školsko vijeće i za poboljšanje pisanja u školama zaključilo: „Neka se pokuša u kojoj učionici zamijeniti sadašnje pločice od škrljevca pločicama od celuloida, pa bude li to odgovaralo, moći će se isto sredstvo odrediti za sve učionice. Za pisanje perom treba da svaka učionica bude oskrbljena tapnjima od stakla, a za crnilo, valja da svaki učenik dade dva

⁴⁴ KŠV, kut. 68, br. 3460. i kut. 69, br. 145.

⁴⁵ KŠV, kut. 68, br. 3460.

⁴⁶ KŠV, kut. 68, br. 3460.

novčića na mjesec učitelju, koji će ga nabavljati, i tako će se ukloniti neprilike staklenica, što učenici običavaju nositi sa sobom u učionicu.⁴⁷

Godina je 1904., XXIII. učiteljska skupština zadarskog kotara je u tijeku. Ni prije ni poslije ove skupštine nisam naišao na podatak da je neki od učitelja za svoj rad iznesen na skupštini bio novčano nagrađen. Integralnog teksta nema. Možda bi ga se moglo naći u tadašnjem jedinom pedagoškom časopisu u Dalmaciji – *Učiteljskom glasu*. Tog časopisa u Zadru nema, stoga ću citirati zaključke 3. točke (*Kako bi se imala preurediti pouka u crtanju prostom rukom prama novim nazorima pedagogije*) koji glase:

„Pouka bi se crtanja prostom rukom preuredila ovako:

1. kad bi se prirodni način dječijeg shvatanja i prikazivanja razvio malo po malo do svijesnog promatranja i snimanja stvari iz njegove okoline crtanjem iz pameti i s predmeta do razvitka nagona za samoradinost
2. kad bi se, netom to bude moguće, uvela u preparandije i u pučke škole nova (američko-hamburška) metoda
3. kad bi se za sada poprimila učevna građa za opće pučke škole kako je u izvještaju bila istaknuta, te kad bi se ukinuli dosadašnji uzorci, pa i ispravljanje sa strane učitelja
4. kad bi se ostvarile sadašnje crtanke, a mješte njih kad bi se uveo za II. odsjek prosti debeli papir, a za III. odsjek mali blokovi
5. kad bi se onda sve škole providile Malim crtačem, knjigom Vehrenfenniya (u 4 svešćića)
6. kad bi se u preparandijama osobitim načinom gojilo nacrtkavanje (skiciranje) predmeta prostom rukom na crnoj daski
7. kad bi zemaljska školska vlast izvoljela slati za koju godinu po nekoliko nastavnika iz pojedinih kotara zemlje na tečaje za crtanje, da se tu upoznađu s postupkom, i da uzmognu o tomu praktično poučavati svoje sudrugove na učiteljskim konferencijama.⁴⁸

Proći će punih sedam godina da bi se organizirao ferijalni tečaj crtanja prostom rukom

1911. godine u Splitu o trošku pokrajinskog školskog vijeća.⁴⁹ Iz zadarskog kotara sudjelovali su Petar Vechiaro (Silba), Frano Torbarina (Rab), Nikola Paštrović (Zadar), Josip Urschitz (Zadar) i Gizela Logar (Banj). Tomo Koasović to nije dočekaao.

⁴⁷ KŠV, kut. 69, br. 145.

⁴⁸ KŠV, kut. 187, br. 6254.

⁴⁹ KŠV, kut. 265, br. 3569.

Poljodjelstvo

U mjesecu srpnju 1879. godine donesene su *Naukovne osnove za obće pučke i gradjanske škole u Dalmaciji*. Ovim *Naukovnim osnovama* uvedeno je poljodjelstvo u osnovne škole. Kako ni jedna škola u zadarskom kotaru nije imala vrt, a slično je bilo i u Dalmaciji, Pokrajinsko školsko vijeće dopisom br. 1048 od 22. lipnja 1880. godine naređuje kotarskim školskim vijećima u Dalmaciji da se pri svakoj školi ima osigurati komad zemlje za potrebe školskog vrta. Svaka općina bila je dužna osigurati zemljište na svoj trošak.⁵⁰

Naputak iz *Naukovne osnove*, dio koji se odnosi na poljodjelstvo, najupečatljivije ilustrira zaostalost sela onog vremena i svrhu koju bi trebalo postići uvođenjem poljodjelstva u škole. Poljodjelstvo se uvelo „da seoska učionica bude tvarno korisna učenikom u Pokrajini..., da se usavrši i poboljšaju proizvodi gojeni u okolišu učione, ili da se po mogućnosti uvede takovih, koji bi mogli poboljšati plodovitost one zemlje, a tijekom i blagostanje onih stanovnika...Izgledom škole i školskog vrta pučanstvo treba otresti od uobičajena nemara. U mjesto treba uvoditi nova sjemenja i stabla, od kojih će se prije ili poslije imati očekivana korist...Poljodjelski vrt neka bude zanj (učitelja) javna i vidljiva svjedočba učionskog napretka...Učitelj će tražiti da i sami učenici budu obavljali ciepljenje i navrtanje voćaka i inih stabala još i u svom polju, da se tako roditelji uvjere na svom vlastitom podanku o koristi te nauke i napretku svoje dietce... itd.“⁵¹

Punih sedam godina trebalo je da se kako-tako krene. Godine 1887. imamo tek pet škola u zadarskom kotaru koje imaju vrt: Nin, Novigrad, Privlaka, Silba i Sukošan. Nažalost, ni jedan od njih, osim onoga u Privlaci, nije odgovarao svrsi.⁵²

Na IX. Učiteljskoj konferenciji (22. – 24. rujna 1884.) prvi se put razgovaralo o uređenju školskog vrta i izvođenju gradiva iz poljodjelstva. Tema je bila povjerena Graniću, učitelju s benkovačkog područja. Osnovan je bio i odbor koji je donio zaključke (koje i kakve – nepoznato).⁵³

XIII. učiteljska skupština (25. – 27. rujna 1890.) imala je čak dvije teme iz područja poljodjelstva: *Učionički vrtovi prama cilju njihove ustanove* Krsta Markovića učitelja iz Silbe i *Što da učitelj iz poljodjelske struke najbolje prisvoji te, obzirom na opstojeće okolnosti kotara zadarskog najopširnije tumači, toliko djeci u učionici, koliko narodu van iste*.⁵⁴

⁵⁰ KŠV, kut. 23, broj 353.

⁵¹ KŠV, kut. 23, broj 353.

⁵² Š. LJUBIČIĆ, *Pučko školstvo zadarskog kotara od 1869. do 1920.*, 88 – 89.

⁵³ *Zora*, 1884., 128 – 132.

⁵⁴ KŠV, kut. 57, br. 1392. i kut. 60, br. 1247.

Kad govori o školskim vrtovima, učitelj Marković ističe da i ono vrtova što ih pri školama ima ne odgovaraju svrsi: nemaju ni dovoljno prikladnog zemljišta, a nemaju ni vode i na lošim su predjelima. Zalaže se da „sve naše učionice budu što prije provigjene uzor-učioničkim vrtom, e da se tim podigne težaštvo u narodu“.⁵⁵ Nadalje, traži da vlast za obradu vrtova daje godišnje i određena sredstva te da se u školama za djevojčice uvede povrtlarstvo.

Iako ova skupština predstavlja na neki način i prekretnicu u razvitku poljodjelstva u pučkim školama zadarskog kotara, ipak za podizanje „težaštva u narodu“ nije uvijek bilo nužno imati školski vrt.

Izlaganja saljskog učitelja Petra Lorinija nema, ali kada znamo da je od 7. ožujka do 9. svibnja 1890. godine u večernjim satima podučavao odrasle,⁵⁶ onda nam je pretpostaviti da je Lorini baš o tome izlagao na skupštini.

Škola u Salima nije imala školskog vrta. Sve što je govorio, pisao i radio mislim da je ipak bilo vezano uz praksu. Živio je s narodom i za narod: razgovarao, promatrao, savjetovao i na taj način, i uz pomoć stručne literature, i sam se osposobljavao.

Uz poljodjelstvo, u večernjem podučavanju odraslih, poučavao ih je i hrvatski jezik, računstvo, povijest, zemljopis i prirodoslovlje. Njegov raspored gradiva za navedeni tečaj nije puno zastario ni danas (vidi Prilog 1.) Vjerujem da je njegovo izlaganje na ovoj sjednici bilo samo „uvod“ u pisanje knjige *Poljodjelske prilike kotara zadarskog i pučki učitelji*, objavljene 1891.

I dnevni red XIV. skupštine imao je dvije teme iz poljodjelstva, a pripremio ih je također Petar Lorini. Prva tema *Čim da se učitelj iz težačke struke upozna i što najopširnije tumači to djeci u učionici, to narodu van učionice* zapravo je nastavak njegova izlaganja s prethodne učiteljske konferencije iz 1890. godine. Naime, u međuvremenu je Lorini izdao navedenu knjižicu koja je bila od velike pomoći pučkim učiteljima, a valjalo ju je interpretirati i na skupštini. Da je knjižica dobro primljena i ocijenjena govori i podatak da ju je PŠV nabavilo za sve škole u Dalmaciji, a primljena sredstva Lorini je namijenio u „čovjekoljubivu svrhu – Pripomoćnoj zadruzi zadarskoga kotara“.⁵⁷

Filoksera uništava dalmatinske vinograde. Lorini, kao najnapredniji učitelj svog vremena, prvi je u zadarskom kotaru progovorio o ovoj temi. Na XVII. učiteljskoj skupštini, na bazi štiva iz III. čitanke (štivo 158.), govorio je vrlo opširno o filokseri, ali i o suhom i zelenom cijepljenju vinove loze.⁵⁸

⁵⁵ KŠV, kut. 57, br. 1650.

⁵⁶ KŠV, kut. 57, br. 1166.

⁵⁷ KŠV, kut. 53, br. 558.

⁵⁸ KŠV, kut. 89, br. 3718.

Dok je izlaganje Petra Lorinija o cijepljenju bilo (vjerojatno) teoretski obrađivano, dotle je sukošanski učitelj Pavao Gjergja na XVIII. skupštini učitelja (od 24. do 26. rujna 1896.) obradio dvije teme vezane uz poljodjelstvo: u prvoj traži da vlast tijekom godine organizira teoretsko-praktična predavanja za učitelje iz važnijih grana gospodarstva, a u drugoj *Teoretsko-praktično poučavanje o oplemenjivanju voćaka* je donio različitih grančica voća koje je među članove skupštine podijelio i pokazao im razne načine navrtanja.⁵⁹

I posljednja, XXV. skupština učitelja zadarskog kotara, održana 23. i 24. rujna 1910. godine, ima temu posvećenu poljodjelstvu. Ninski učitelj Antun Maštrović obradio je temu *Razdioba i obrada zemljišta za ratarske pokušaje i školski vrt*.⁶⁰

Budući je ovo bila stalna tema učiteljskih skupština, dužan sam joj posvetiti posebnu pažnju, ali preko nje dati i određeno mišljenje o poljodjelstvu i školskim vrtovima: vremenu i novcu uloženom u poljodjelstvo u proteklih 30 godina i rezultatima. Bezbroj se puta na učiteljskim kotarskim skupštinama raspravljalo o poljodjelstvu i školskim vrtovima, pa tako i na ovoj.

U nastavku se navode zaključci ove skupštine i način kako su bili realizirani u dalmatinskim pučkim školama od 1911. do 1914. godine:

1. „Zemljište za poljodjelske pokušaje imat će po mogućnosti sljedeće razdjelje: matičnjak, rasadnik, cjepilnjak i vinograd američanskih loza; sjemenja i cjepilnjak voćnih stabala, sjemenjak i rasadnik šumskih stabala i uresnog bilja, umjetnu livadu, lijehu za žitarice, kljajalište za povrće i lijehu za presađivanje, cvijetnjak te malo racionalno gnojište
2. Putevi, razdjeli, uvratine sve neka je lijepa i pravilna oblika, da koli posebice, toli u skupu sačinjavaju cjelinu, koja će biti kadra da u djeci i odraslima uzbudi estetično čuvstvo i bude uzorom poljodjelicima
3. Sve radnje obavljati je uzorno i u shodno vrijeme
4. Da se zemljište za poljodjelske pokušaje uzmogne racionalno obraditi, izražuje se želja nadležnoj vlasti, da bi izvoljela isposlovati, da putujući učitelj poljodjelstva sastavi za svaku školu, koja takovo zemljište posjeduje, trebovnik za dotične periodične radnja, te prema ovomu, neka se odmjeri stalna godišnja odsječnica
5. Zemljište za poljodjelske pokušaje neka je opskrbljeno potrebitom vodom za zalijevanje
6. Učiteljski vrt ima da bude *čudo poljodjelskog pokušališta* (istaknuo autor), t. j. da uspjesi postignuti u ovom odsjevaju u učiteljskom vrtu. Prema ovom razdiobu sve ostale radnje obavljati je racionalno, da vrt što veću korist doprinese i bude dobrim primjerom seljacima

⁵⁹ KŠV, kut. 98, br. 3858, i kut. 100, br. 4984.

⁶⁰ KŠV, kut. 261, br. 666.

7. Izrazuje se želja c.k. Pokrajinskom školskom vijeću da bi blagoizvoljelo uznastojati kod zakonodavnih čimbenika, da općine zakonom budu dužne ustupiti svakoj seoskoj školi i prikladno zemljište za školski vrt.⁶¹

Papir trpi sve, a ogoljela stvarnost kazuje: od 60-ak seoskih škola, poljodjelstvo se predaje kao premet (samo teoretski!) u 17 škola u školskoj godini 1911./12. i u 19 škola u školskoj godini 1912./13., a školski vrt ima samo devet (9) škola, dok na koncu 1913./14. školske godine samo šest (6) škola ima školski vrt, a poljodjelstvo se teoretski obrađuje u 13 škola.

U godišnjim izvještajima kotarskog školskog nadzornika za 1911./12. i 1912./13. tekst o poljodjelstvu je identičan i glasi: „U školama, koje su providene školskim vrtom, osobito u onima Nina, Pašmana i Stanova dovoljna se znamenitost podaje ratarskoj pouci uopće, a vrtlarstvu, pak povrćarstvu, vinogradarstvu i gojenju duhana napose.“⁶² O vrtovima koji imaju biti „čudo poljodjelskog pokušališta“ ni riječi.

Ratne 1917. godine u *Narodnom listu* izlazi članak „Bugarski vrtlari“ koji nam kazuje da je dalmatinsko namjesništvo dovelo u Dalmaciju iz Bugarske tri vrtlara, koji su na glasu po gojenju povrća. Jedan je doveden na državno gospodarstvo u Arbanasima pa će zadarska tržnica biti dobro opskrbljena povrćem, „ali će još boljim plodom uroditi, ako našim domaćim vrtlarima bude primjerom kako valja raditi.“⁶³

Smiješno i žalosno: poljodjelstvo kao nastavni predmet u škole uvedeno je 1879. godine; utrošeno je dosta novca i vremena; godinama se pojedince hvalilo i nagrađivalo za pouku u poljodjelstvu općenito i vrtlarstvu posebno, održavale se učiteljske skupštine na tu temu, slalo ljude na seminare, a rezultat – ništa. Nakon 38 godina pouke o vrtlarstvu, uz postojanje i posebnog pokrajinskog nadzornika za poljodjelstvo, dovode se vrtlari iz Bugarske da našem svijetu pokažu kako treba saditi kupus, kelj, salatu.

ŠKOLE ZA ŽENSKU DJECU

Prateći rad VII. učiteljske skupštine *Narodni list* piše: „Ove učiteljske skupštine imale bi uvelike zanimati svakog rodoljuba. Pitanja o kojima skupštine raspravljaju su vješto odabrana; pitanja koja zadsijecaju duboko u u budućnost pučke prosvjete, od koje zavisi narodna budućnost; pitanja koja toliko uplivaju

⁶¹ KŠV, kut. 261, br. 666.

⁶² KŠV, kut. 267, br. 4302; kut. 273, br. 4498; kut. 286, br. 4240. i kut. 306, br. 3817.

⁶³ *Narodni list*, 1917., broj 29.

na uzgoj djece koja će kad prestanu biti djecom, vršiti svoje građanske dužnosti i odazvati se svojim građanskim pravima u mnogo čem onako kako bude klica krjeposti, domoljublja, značaja, bačena u njihova srca za pučkog školovanja.“⁶⁴

Uz ovu skupštinu bile su upriličene dvije izložbe: izložba „krasopisnih, risarskih i sastavoslovnih“ zadaća i izložba ženskih ručnih radova četiriju škola Raba, Paga, Arbanasa i Svete Marije u Zadru. Ženska škola iz Preka nije bila zastupljena vjerojatno zato što je tek 1880. otpočela radom. A nije bilo ni privatnih škola iz grada Zadra.

Za izložbu ženskih ručnih radova saznajemo:

- da će djevojke iz škola Raba (učiteljica Petronila Tudorin) i Paga (učiteljice časne sestre) biti dobre domaćice, jer „radnje odgovaraju kućnim potrebama, ali nisu onako postepeno izvedene, kao što zahtjeva naukovna osnova“
- radnje ženske škole u Arbanasima (učiteljica je Marija Mihovilčević) „odlikuju se vanrednom točnosti i podpuno odgovaraju propisim naukovne osnove“
- radnje ženske sedmogodišnje škole Svete Marije u Zadru (učiteljice su časne sestre) sve su urađene prema nastavnom programu. U članku *Narodnog lista* navodi što su sve učenice od II. do VII. razreda uradile i koje se svojim radovima ističu.⁶⁵

Još uvijek imamo vrlo malo osnovnih škola za djevojčice; otvaraju se uglavnom škole za dječake. Tek se tu i tamo otvori pokoja mješovita škola. Mnoge se škole zatvaraju ili se ne osnivaju nove jer učiteljskog kadra (muškog) nema. Učiteljica ima pa bi viša školska vlast trebala razmisliti o izmjeni zakona po kome bi i u muškim školama mogla raditi učiteljica.⁶⁶

Razrađujući temu *Koje bi mjesto imala zauzeti obuka u domaćem gospodarstvu i u kućanstvu u našim ženskim učionicama* učiteljica Bošnjaković dala je ove zaključke:

1. „Sav rad u ženskoj učionici mora se tako udesiti da djevojčice postanu jednom dobre domaćice
2. U našim ženskim učionicama valja podučavati mladež u priregjivanju običnih jestvina u mjestu i kako da se ostavštinama jela priugotovljavaju nova jela
3. Neka se uče djevojčice kako se povrće za zimu sprema
4. Preduzeti se ima najglavnije u mljekarstvu
5. Neka se poučava temeljito, kako se pere rublje i odijelo, kako se čuva odjeća, kako se čisti pokućstvo i posprema stan.“

⁶⁴ *Narodni list*, 1882., br. 68.

⁶⁵ *Narodni list*, 1882., br. 68.

⁶⁶ *Narodni list*, 1882., br. 60, i 68-72.

Na ovoj skupštini učiteljica Bošnjaković traži uvođenje povrtlarstva i u ženske pučke škole i dodjelu zemljišta za školski vrt. Ovaj njezin prijedlog nije naišao na odobravanje pokrajinskog školskog vijeća, koje piše da vrtlarstvo u ženskim školama nije toliko potrebno koliko ženske radnje i kućanstvo.⁶⁷

Točka dnevnog reda na XIII. učiteljskoj skupštini (od 25. do 27. rujna 1890.) koju je izlagala učiteljica Marković (*Ženski uzgoj u našim učionicama...*) ni po čemu se posebno ne ističe, osim što naglašava da prvenstveno učiteljica treba biti zadahnutu vjersko-domorodnim čuvstvom, da jezik treba čistiti od tuđih primjesa i da u obradi gradiva treba isticati znamenite žene našeg naroda. Zar u ovom zadnjem dijelu rečenice – isticanju znamenitih žena našeg naroda – ne bismo mogli vidjeti i zalaganje za ženska prava, kojih u prosvjeti još nema. Učiteljice ne mogu raditi u muškim školama, mogu biti nadučiteljice samo u ženskim školama, a plaće su im za 20 % manje.⁶⁸

Učitelj Kirigin radi u jednorazrednoj školi u Zemuniku. U takvim školama nema stručne učiteljice za ženske ručne radove. Taj predmet predaje ili žena učitelja ili neka djevojka iz sela koju je preporučilo mjesno školsko vijeće, uglavnom neobrazovana. Zato nas i ne čudi zaključak koji je predložio skupštini: „Naobrazba ženske mladeži osobito na selu nije u opstojećim okolnostima dosta zajamčena, te treba kod pouke da se ženska mladež valjano uzgoji kako će one djevojčice jednom postati dobre gospodarice i dobre majke.“⁶⁹

Izlaganjem *Koje bi se mjere imale poduzeti da se postigne bolji uspjeh u ženskim radnjama, obzirom na siromaštvo pučanstva*, jedna od učiteljica je predložila, a skupština prihvatila, da se ženski ručni radovi u školama zasnivaju „na narodnom vezivu i šivu“ i da se zakonom obveže općine da iz proračuna, za svu djecu svog područja, osiguraju sredstva za nabavu potrebnog materijala.⁷⁰ Zaključke o mjerama za poboljšanje ženskih ručnih radova u školama nadzornik svesrdno podržava. Ističe da je seljak presiromašan i da nije u mogućnosti za dijete osigurati ni najosnovnije za školu i, ako se za ovaj predmet u školama ne nađe adekvatno rješenje, ženski ručni rad „toli važan i potrebit za naš narod neće nikada postići svoju naukovnu svrhu“.⁷¹

Učiteljica Evelina Pomeisl (XVIII. sjednica, od 24. do 26. rujna 1896.) zalaže se da se u ženskoj učiteljskoj školi u Dubrovniku učenice upoznaju s narodnim

⁶⁷ KŠV, kut. 56, br. 689. Petar Lorini i Vjekoslava Bošnjaković su od pokrajinskog školskog vijeća dobili pohvalnicu za njihovo zanimljivo i korisno sudjelovanje na skupštini.

⁶⁸ KŠV, kut. 57, br. 1650.

⁶⁹ KŠV, kut. 63, br. 341.

⁷⁰ KŠV, kut. 69, br. 145.

⁷¹ KŠV, kut. 68, br. 3460.

vezivima u Dalmaciji, a učiteljice po selima da proučavaju, prave bilješke i nacрте vezova pojedinog kraja te da se izda knjiga s nacrtima i nazivima narodnih vezova, da se pri školama, a posebno da se ženska preparandija u Dubrovniku opskrbi zbirkom svih narodnih veziva i drugih ženskih radnja po Dalmaciji da bi se narodno blago sačuvalo za buduća pokoljenja. Nažalost, školska vlast pokrajine nije imala sluha za to.⁷²

Govoreći o utjecaju učiteljice na buduće zvanje svojih učenica, Ivka Marković istakla je ono što tadašnje društvo u Dalmaciji od žene i očekuje: da učiteljica uvijek ima pred očima „da ne uzgaja samo djevojčice, nego po njima cijeli narod, živim primjerom pokaže kakva ima biti djevojka, žena, majka“.⁷³

Zemunička učiteljica Katica Vranac obradila je temu koja je za njezinu radnu sredinu bila vrlo aktualna – izbjegavanje slanja ženske djece u školu. Ona vjeruje da se stanje može popraviti samo stalnim kontaktima s obiteljima i ukazivanjem, putem uzornih primjera, da je „sreća i napredak doma (zagarantiran) ako mu je stupom uzgojena i prosvijetljena domaćica“. Isto tako, potrebno je redovito priređivati izložbe ručnih radova djevojčica, ali da ti radovi budu oni i onakvi kakvi su uobičajeni u mjestu.⁷⁴

ŠKOLA: GRAD – SELO

Lorini je istaknuo da postojećim zakonom nije osigurano redovito pohađanje škole u selima jer ne uzima u obzir potrebe sela i seljaka „komu treba da ga djeca u svom napornom radu, za koji mu ne dostaju vlastite sile, u koliko mogu potpomognu“ i jer nastava nije organizirana tako da bi zadovoljila seljačku obitelj. Da bi se stanje popravilo, Lorini predlaže:

- a. „da se razdijeli osjeke pučke jednorazredne učionice tako da se II. i III. poučavaju zajedno, a to samo u jutro, za tri sata u utorak i u subotu, a za četiri sata (od kojih ½ sata odmora među drugim i trećim satom) u ostale dneve sedmice; a I. osjek da se poučava sam napose za dva sata popodne
- b. Za vrijeme odmora u ponedjeljak, srijedu i petak zabavljace se djeca pjevanjem i slobodnim gimnastičkim vježbama
- c. Ustanoviti cijeli četvrtak praznikom za sva tri osjeka
- d. Uvesti, gdje ne opstoji (a ne opstoji gdje nema učioničkog vrta) i savršiti pouku u poljodjelstvu, koje bi moralo biti, do jezika i računa, glavnim predmetom u jednorazrednoj učionici.“

⁷² KŠV, kut. 98, br. 3858 i kut. 100, br. 4984.

⁷³ KŠV, kut. 98, br. 3858.

⁷⁴ KŠV, kut. 122, br. 1971.

Uza sve navedeno zalaže se i za veću strogost u udaranju i naplaćivanju globa za neredovito pohađanje škole.⁷⁵

USAVRŠAVANJE UČITELJA

Na X. učiteljskoj skupštini (od 23. do 25. rujna 1885. godine) izlaganje učitelja Mihe Zglava govorilo je o nekim manama učitelja pri radu s djecom. Predavanje bi se moglo svesti na to da učiteljev glas treba biti i nježan i odvažan, i živahan i sabran, a svaka riječ primjereno izgovorena; da učitelj odabere mjesto odakle će „svu djecu na oku držati“; da u svom kretanju bude i prirodan i ozbiljan; da njegovo predavanje uvijek bude što je više moguće zanimljivo; da s djecom bude blag i strpljiv, itd.⁷⁶

Izlaganja i zaključke s XXIII. skupštine (26. – 18. rujna 1904.) analiziralo je Pokrajinsko školsko vijeće.⁷⁷ Ne saznajemo ništa novoga, osim da su dvojica učitelja pohvaljena, a Tomo Kosović za svoj rad o crtanju čak i nagrađen s 40 kruna. Ipak, zaključci o crtanju, bez obzira na preporuke i nagradu, „s raznih razloga nijesu, barem za sada, izvedivi, jer je prije svega potrebno zavođenje posebnih tečajeva za crtanje po novim nazorima“.⁷⁸

Nakon završene preparandije učitelj odlazi na selo. Ne snalazi se. Rad mu je loš. Galzigna je mišljenja (točka 1.) da je tomu razlog i to što se u I. razred preparandije upisuju djeca sa slabim – nedovoljnim predznanjem (završenih šest razreda pučke škole i dvije godine ponavljaonice); trebalo bi upisivati djecu barem sa završenom nižom realkom jer bez dobrog predznanja ni kasniji nauk ne može biti uspješan; iz pedagoško-didaktičnih razloga preparandiju iz Arbanasa trebalo bi preseliti u neko drugo mjesto pokrajine (ne kaže se, ali se zna: Arbanasi su zaostala sredina; dječaci dolaze u vježbaonicu preparandije, a hrvatskog jezika ne znaju pa je rad vrlo otežan; djeca su raspuštena i bezobrazna, bježe iz škole, a roditelji ne haju); vlast bi trebala osigurati sredstva da se svaka škola može pretplatiti na neki dobar pedagoški časopis, a mišljenja je i da bi umjesto učiteljskih skupština trebalo uvesti preko praznika znanstvena putovanja dobrih učitelja u stručne svrhe.⁷⁹ Kada je Galzigna predložio preseljenje preparandije, učitelj iz Kukljice, rođeni Arbanas Krsto

⁷⁵ KŠV, kut. 56, br. 689.

⁷⁶ *Zora*, 1885., 134, 142, 143, 149 i 150.

⁷⁷ KŠV, kut. 190, br. 556.

⁷⁸ KŠV, kut. 190, br. 556.

⁷⁹ KŠV, kut. 190, br. 556.

Krstić, optužio ga je za nacionalizam. Ali to nije sve. Pokrenula se cijela lavina pitanja i odgovora i o tome nalazimo nekoliko članaka u *Hrvatskoj kruni* i *Učiteljskom glasniku*.

Interesantno, po prvi se put pitanje materijalnog položaja učitelja ne postavlja pod točku *Slučajni prijedlozi* kao ranijih godina, već je to bila zasebna točka dnevnog reda XXI. skupštine učitelja (od 25. do 27. rujna 1899.). O tome je govorio Antun Pavličević. Nadzornik u izvještaju navodi da zaključaka nije bilo, u što ne vjerujem. Možda nadzornik na ovaj način i štiti učitelja jer bi ako „izleti“ malo više i žešće, mogao biti premješten tko zna gdje izvan Zadra.

Kad je riječ o 2. točki *Materijalno stanje učitelja...* treba istaknuti da među učiteljstvom nema više zanosa kakvog je bilo 80-ih godina. Živjeti se mora, a nema od čega. Plaće učitelja manje su od plaća državnih poslužitelja. Mnogi učitelji zanemaruju školu. Učitelji traže izlaz i tko može napušta učiteljsku službu ili se prihvaća nekih drugih poslova: vođenja seoskih zadruga, obrade školskih vrtova da barem kroz to doprinesu nešto za obitelj, a i da na koncu školske godine, ako su dobro obrađivali školski vrt i radili s odraslima, dobiju neku nagradu.⁸⁰

Pitanje koje je pokrenula i o kojem je raspravljala učiteljica Anka Brill-Miholović (2. točka dnevnog reda XX. učiteljske skupštine održane 26. do 28. rujna 1898.) o izmjeni državnog i pokrajinskog zakona o školstvu, kako bi se i učiteljicama osigurala stalnost u jednorazrednim mješovitim školama nije bilo niti je moglo biti riješeno jer rješavanje takvog pitanja nije moglo krenuti iz patrijarhalne Dalmacije. Naime, prema zakonu o školstvu učiteljice su mogle raditi u mješovitim pučkim školama samo u *nižim odsjecima*, od I. do III. razreda, dok joj rad u *višem odsjeku*, od IV. do VI. razreda, nije bio dozvoljen. Bez obzira na to što zna da se ništa neće promijeniti, s obzirom na veliki broj jednorazrednih škola u zadarskom kotaru, a na manjak učitelja, nadzornik moli pokrajinsko školsko vijeće da „prouči pitanje kako da se što prije ukine paragraf 14. pokrajinskoga zakona od 29. prosinca 1871.-P.Z.L., broj 10., god. 1872.“⁸¹

⁸⁰ KŠV, kut. 131, br. 1068.

⁸¹ KŠV, kut. 122, br. 1971. Već od 1881./82. godinu nailazimo na učiteljice u mješovitim školama Kali, Ista i Molata.

OPĆE TEME

Štedionice

Dnevni red VIII. učiteljske skupštine (od 22. do 24. rujna 1884.) nisam uspio pronaći. Najinteresantnije je bilo izlaganje učitelja vježbaonice Mihe Zglava, naslov *Koje će stanovište zauzeti učitelj naprama uvedenim poštanskim štedionicama*.⁸²

Siromaštvo je gore i teže i od rata, i od kuge, i od poplave i od požara, a ništa se ne poduzima za njegovo otklanjanje. Gradovima kruže stotine nevoljnika (posebno subotom), starih i nemoćnih, moleći milostinju, ističe autor. Dobacuje im se da su pijanice, lijenčine, raspikuće... itd. Do toga ih je dovelo siromaštvo.

Autor teksta govori o Dalmaciji, koju tadašnji svijet poznaje po siromaštvu. Više je uzroka siromaštvu Dalmacije, a predavač ističe jedan od većih – rasipnost, koju pokazuje na primjeru zanatlija u gradu i loših seoskih običaja toga doba:

- mnogi zanatlije cijeli tjedan rade da bi nedjeljom sve spiskali u nekoj krčmi ili konobi i odatle svi jadi i nesreće mnogih radničkih obitelji, odatle prosjačenje
- u selima treba sačuvati običaje, ali ne uz troškove kakve autor vidi u to vrijeme; običaji za Božić, Uskrs, proslave krsnog imena, ženidbe, udaje vrlo su veliki a mnogi se zadužuju (uz enormne kamate) samo da bi mogli slaviti.⁸³

U zemlji su uvedene poštanske štedionice. Traži se od učiteljskog kadra da se u školi, u svim prigodama, govori djeci o potrebi štednje i da se štednja uvede u škole.

Do uvođenja štedionica u školu proteći će narednih 13 godina. Prvo je 1896. godine poslan u škole prvi pravilnik o štedionicama,⁸⁴ a onda su 1898. osnovane i prve štedionice: u Privlaka i školi Pakoštane.⁸⁵ Ova u Pakoštanima vrlo se brzo ugasila. Štedionice u našim školama nikada nisu dobile zasluženno mjesto. Čak i XXII. skupština iz 1902. godine donosi zaključak kako treba osnivati štedionice i učenike privikavati na štednju, ali i sami predlagači u tome nisu učinili ništa u svojoj radnoj sredini.

Godine 1907. u zadarskom kotaru djeluju samo tri štedionice: u Privlaci (osnovana 1. listopada 1898. godine), na Premudi (osnovana 6. studenoga 1901. godine) i u Turnju (osnovana 19. listopada 1903. godine). Do 1907. godine djeca

⁸² *Narodni list*, 1883., br. 75.

⁸³ *Narodni list*, 1883., br. 75.

⁸⁴ KŠV, kut. 94, br. 1589.

⁸⁵ KŠV, kut. 104, br. 2286.

u Privlaci uložila su na štednju 275.82 kruna, djeca Premude 70.43 kruna i djeca u Turnju 162.35 kruna. Interesantno je navesti i podatak da je djece-štediša u Privlaci bilo jedanaest, na Premudi 34, a u Turnju 26.⁸⁶

Nametnuta tema

O temi *Glavni su čimbenici nauka i odgoja po selima svećenik i učitelj* koju je nametnulo pokrajinsko školsko vijeće govorio je učitelj A. Pavličević. Usvojeni zaključci skupštine glase:

1. „Neka megju svećenikom i učiteljem bude prave i bratske sloge i neka za ljubav te sloge svaki doprinese po koju žrtvu i
2. Neka učitelj u svome odnošaju sa svećenikom, pored svih zaprijetaka, prigovora, pa i nevolje, zdušno i savjesno radi za dobro svoga naroda, ne samo u okviru zakona i naredaba, već što više može.“⁸⁷

Navedeni zaključci jasno kazuju: učitelju, strpi se, radi, ne svađaj se jer vlast nikada neće biti na tvojoj strani, ma koliko bio u pravu.⁸⁸

Čistoća pučanstva i djece

Najzapaženija točka dnevnog reda bila je pod brojem 11. *Na koji će način škola najpovoljnije utjecati na čistoću pučanstva u općine, a školske djece napose o kojoj je izvještavao nadomjesni učitelj u Smokoviću Srećko Nakić.* „Iako prema stanju stvari mršavi“ (misli se na zaključke), Kotarsko školsko vijeće zaključke šalje Pokrajinskom školskom vijeću, a ovo odlučuje da se zaključci pošalju svim kotarskim školskim vijećima u Dalmaciji:

1. „Učitelj neka prouči mjesto u kojem živi s higijeničnog gledišta;
2. Učitelj će primjerom i dobrim savjetom nastojati, da iskorijeni zle presude glede čistoće i
3. Učitelj neka od učenika u školi traži svu moguću čistoću.“⁸⁹

Alkoholizam

Prije odobrenja dnevnog reda 22. skupštine učitelja zadarskog kotara Pokrajinsko školsko vijeće šalje svim kotarskim školskim vijećima u pokrajini dopis sljedećeg sadržaja:

⁸⁶ KŠV, kut. 212, br. 357.

⁸⁷ KŠV, kut. 100, br. 4984.

⁸⁸ KŠV, kut. 66, br. 1841. i kut. 108, br. 4587; Šime LJUBIČIĆ, *Pučko školstvo zadarskog kotara od 1869. do 1920.*, 125 – 127.

⁸⁹ KŠV, kut. 122, br. 1971.

„U VIII. međunarodnom sastanku proti alkoholizmu što je prošle godine bio u Beču, svi su govornici naglasili škodljivost žestokih pića, najskoli ako se neprestano i prekomjerno piju, a priznavši potrebu da se na put stane toj društvenoj nevolji, tražilo se je da i škola ustane proti alkoholizmu, buduć da je lakše očuvati mladariju od žestokih pića, nego stariju čeljad uvjeravati o škodljivosti njihova uživanja. Uvjerenjem da škola ima, do roditeljskog doma, na povjerenu joj djecu najveći upliv, pozivlje se učiteljstvo da sudjeluje u borbi proti alkoholizmu. Škola će postići znatnih uspjeha na tom polju, budu li nastavnici djelovali kako treba, imajući uvijek pred očima cilj za kojim teže. U tu svrhu preporučuje, da se svakom prigodom, poučavajući koju god nauku, djeca upozore na kobne posljedice neprestanog i prekomjernog uživanja žestokih pića; neka se često svrati njihova pozornost na razne nevolje, kojima je izložen onaj što je odan žesti i neka se to naglasi na osobiti način. Za učeničke knjižnice nemaju se nipošto nabaviti djela što uzveličavaju uživanje žestokih pića ili sokole čeljad da se njihovu uživanju podadu, pa bilo to istaknuto u pojedinim štivima ili poglavlja u tim knjigama. Nalaže se pak da se za učiteljsku knjižnicu općenitih pučkih i građanskih škola i za kotarske učiteljske knjižnice nabave djela što se bave pomenutim pitanjem.“⁹⁰

Ovaj dopis bio je razlogom da se pitanje alkoholizma razradi i na učiteljskoj skupštini.

Problem alkoholizma jedini je problem na koji je skupština dala konkretne odgovore. Ovu problematiku obradili su učitelji Nikola Ljubidrag i Antun Maštrović. Njihovi zaključci se navode citirat ću u cijelosti jer situacija u tom pogledu ni danas nije ništa bolja. Nikola Ljubidrag dao je ove zaključke:

1. „Učitelj valja da utječe na pučanstvo svoga okoliša uopće, na pose na dječje roditelje, predočujući im sve tjelesne i duševne posljedice neumjerenosti u piću za djecu i za odrasle
2. Učitelj će poučavati u školi o alkoholizmu i njegovim posljedicama prigodom pojedinih nastavnih predmeta, okorišćujući se pri tome narodnim poslovicama
3. Učitelj će među školskom djecom i među odraslima širiti knjižice, koje pučkim slogom otvoreno pišu proti neumjerenosti u piću, a također će rasprostiti ili poticati da se rasprostiru slike, kojima se prikazuju najobičnije posljedice alkoholizma
4. Učitelj će, gdje bude zgođe, poticati osnivanje raznih prosvjetnih društava, a pobuđivati će također zanimanje i ponos za narodne igre, da tako osobito mlađi svijet ojača i duševno osvježi te da se odvrati od polaska krčme.“⁹¹

⁹⁰ KŠV, kut. 154, br. 2143.

⁹¹ KŠV, kut.166, br. 5623.

Učitelj Maštrović priložio je sljedeće zaključke:

1. „Neka učitelj potraži uzroke alkoholizmu, pa neka nastoji da ih iskorijeni u školi i van nje
2. Religiozno-ćudorednom uzgoju neka učitelj posveti osobitu pažnju, kao glavnom faktoru proti posljedicama alkoholizma
3. Neka učitelj privikne djecu i odrasle na štednju, uvađanjem, po mogućnosti, školskih i Reiffeisenovih štedionica, što će biti dobar ustuk proti alkoholizmu
4. Neka se po mogućnosti, gdje mjesne prilike dopuštaju, uvađa svetačno-nedjeljna popodnevna pouka za odrasle. Ovim će se mnogi odalečiti od krčme.“⁹²

Učitelj zadarske preparandije dao je još neke zaključke koje učiteljska skupština nije prihvatila, a nadzornik misli da su nepravom odbačeni, pa ih predlaže pokrajinskom školskom vijeću na usvajanje:

- a) „da učitelj i njegova obitelj uvijek moraju biti uzorom u umjerenosti pića
- b) /da se učitelj prihvati proučavanja narodnih običaja koji se tiču umjerenosti u piću i neka neumorno radi na tome da se ti običaji utamane i
- c) da učitelj od prigode do prigode javno podučava pučanstvo o štetnosti alkohola.“⁹³

Pod naslovom *Usavršavanje učitelja* navedeno je da među učiteljstvom vlada nezadovoljstvo položajem u društvu. Njihova je obveza odgajati i poučavati,⁹⁴ ali se to sve teže postiže jer je dosta onih koji nedovoljno poznaju čak i nastavni program.⁹⁵ Zato i dobri zaključci o borbi protiv alkoholizma ne nailaze na plodno tlo: alkoholizma je sve više što više vrijeme odmiče. Naime, ekonomska kriza u Dalmaciji sve je izraženija, a što je kriza izraženija, to je krčama sve više. O tome se u članku *Narodnog lista* piše:

„Jedna ljuta rana, koja crvotoči našu težačku ruku, jesu krčme po selima. Hoćeš pokvarit jedno selo, koje na domaću mirno i uredno živilo, otvori krčmu. Hoćeš uvesti lupežstvo, bogopsovanje i kartanje u mjestu, gdje nikad prije toga ne bilo, uvedi krčmu. Hoćeš da bude pijanstva, svađe, ubojstva, smutnja, parnica, čini, neka bude krčma. Hoćeš da se onaj trgovčić spekulat u kratko u kratko vrime ojaspri, a desetak kuća težačkih oko njega zaduži se i upropasti, izposluj mu dozvolu za krčmu. Tko ne živi na selu i ne gleda na svoje oči, koja pošast materijalna i moralna raskoli se iz krčama i kakovi se grozni tipovi odgajaju u tim kužnim ambijentima, ne bi vjerovao o strašnim posljedicama, koje se izlegu iz te rane.“⁹⁶

⁹² KŠV, kut. 166, br. 5623.

⁹³ KŠV, kut. 111, br. 5623.

⁹⁴ KŠV, kut. 215, br. 2131.

⁹⁵ KŠV, kut. 180, br. 2733.

⁹⁶ *Narodni list*, 1904., br. 25.

Iseljavanje

Tema o emigrantima ne samo da je uvrštena u dnevni red učiteljske skupštine u pravi čas nego – rekao bih – i sa zakašnjenjem. Ipak, i sada kada iseljavanje pred Prvi svjetski rat dostiže vrhunac i kada odlaze čak i djeca od 12. do 15. godine života, dobro je došla. Iz zaključaka koje je skupštini prezentirao učitelj Tomo Kosović vidljivo je da je pratio ondašnji tisak koji vrvri temama o iseljeništvu. Kosović ističe:

- da treba savjetovati roditelje da ne šalju u svijet premladu djecu i prije negoli nauče kakav rad ili zanat
- da ne šalju djecu bez znanja čitanja i pisanja jer kako će u večernjim školama učiti tuđi jezik bez znanja pisanja
- ako već odlaze, da se čim stignu upišu u neko narodno dobrotvorno društvo, koje će im u slučaju nezgode pomoći
- onima koji odlaze savjetovati da se čuvaju agenata i da idu samo kada znaju gdje ima sigurnog posla
- da se za škole nabave knjige o iseljavanju
- da se u školama posebnu brigu posveti djeci od prvog dana ulaska u školu: vjera, ljubav za rod i dom, razbistriti mu pojmove o jeziku, zavičaju, domovini, rodoljublju.⁹⁷

IZVORI:

HR-DAZD, 105, Kotarsko školsko vijeće
Hrvatska kruna, Zadar, od 1893. do 1906.
Katolička Dalmacija, Zadar, od 1870. do 1898.
List državnih zakona broj 142.
Naredbeni list za učione Kraljevine Dalmacije, Zadar, od 1866. do 1882.
Narodni list, Zadar, od 1862. do 1920.
Šmotra Dalmatinska, Zadar, od 1888. do 1918.
Učiteljski glas, Split, 1899.
Zora, učionski časopis, Zadar, od 1884. do 1886.

LITERATURA:

Enciklopedijski rječnik pedagogije, Zagreb, 1963.
Šime Ljubičić, *Pučko školstvo zadarskog kotara od 1869. do 1920. godine*, Nin, 2010.

⁹⁷ KŠV, kut. 261, br. 666.

PRILOG 1. Odgovor nadzornika Don Frane Bulića Pokrajinskom školskom vijeću da u osnovnoj školi nije moguće uvesti njemački jezik.

25

1. Broj 543
R. J. V. 79

Rot. Fr. Bulić
Zadar 12/8 79.
Br 543,
odgovora na istov.
Odluku 24/2 t.g.
Br. 1807
R. J. V.

Visoko c. k. Pokraj. šk. vijeće,

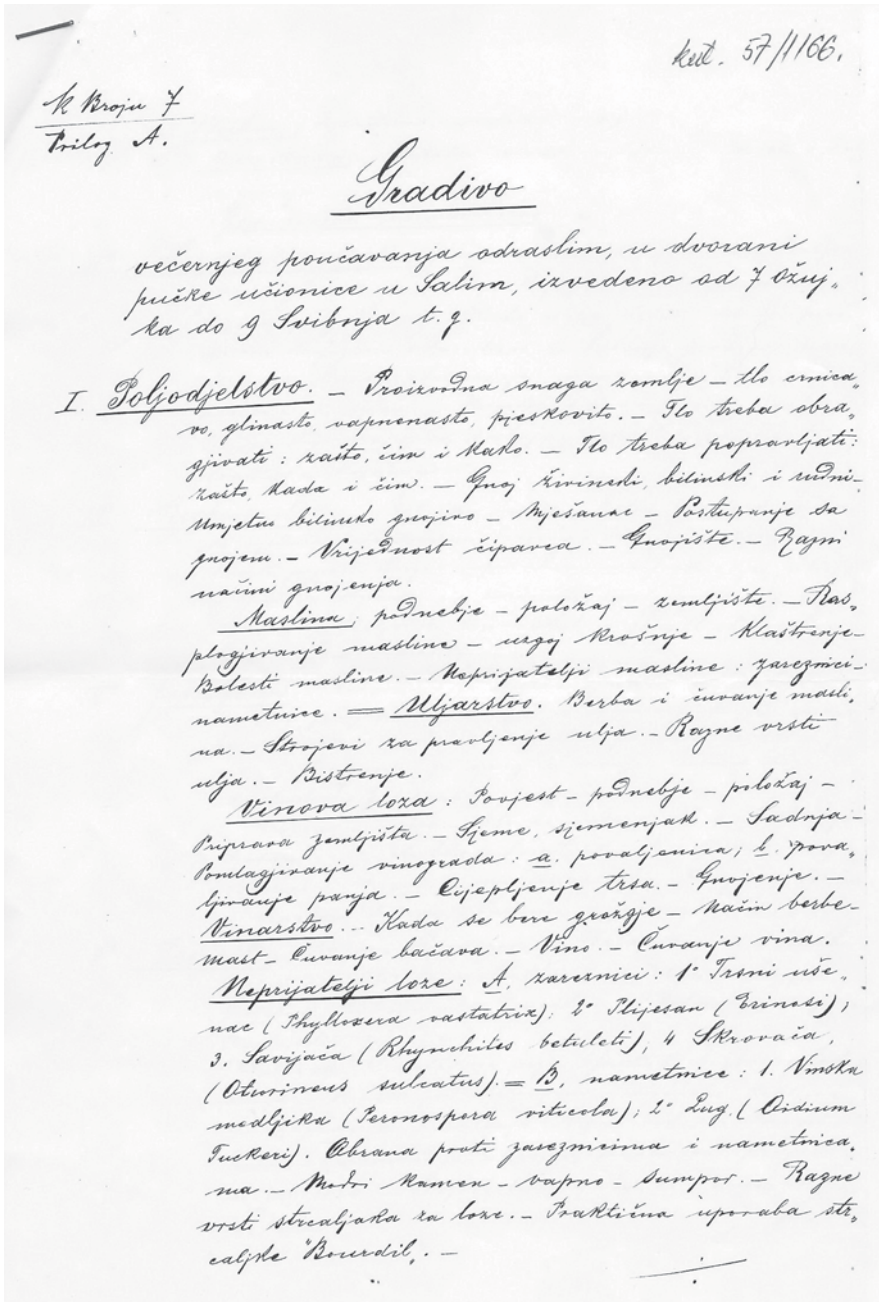
Pisuće pozvano istovaniom Odlukom
od 24 srpnja te l. god. Br. 1807
Toga Vj. Pokraj. Vijeća, da se izvodi
naine o pitanju, da li bi se i na
koji način mogla pružiti prigoda
učenicim pučkih škola da nauče
mački jezik, usudjuje se najimjornije opaziti
u nab. rici što sliedi.

1) Pedagogično-didaktično je načelo, da se u
može biti prave i temeljne naobrazbe, u
ni pravoga odgoja nego u jednomu, i to materin
institucijama. Ovo načelo izvodi da u
a osobito za pučke škole, što bi se u pučkim
školama moglo estensivno tajst za obli
naobrazbu estensivno tajst naukom više
jezika portici, to bi se izgubilo intenzivno za
naukom, za materinim jezikom, bez ~~prave~~ ~~prave~~
~~prave~~ bez temeljne poznavanja toga nema
škole je rećeno, ni prave naobrazbe ni pravoga
odgoja. A koliko se u pučkim školama ima

Izvor: Državni arhiv Zadar, Kotarsko školsko vijeće, kutija 21, broj 543 od 12. kolovoza 1879.

PRILOG 2. Učitelj Petar Lorini: program večernje škole iz poljodjelstva za odrasle u Salima iz 1890. godine.

Izvor: Državni arhiv Zadar, Kotarsko školsko vijeće, kutija 57, broj 1166 (bez datacije)

PRILOG 3. a) i 3. b) Učitelj Petar Lorini: program večernje škole iz poljodjelstva za odrasle u Salima iz 1890. godine.

57/166

Gradivo

Večernjeg poučavanja odraslim, u dvorani pučke učionice u Salima, izvedeno od 7. ožujka do 9. svibnja t.g.

I. Poljodjelstvo – Proizvodna snaga zemlje – tlo crnicavo, glinasto, vapnenasto, pjeskovito. – Tlo treba obrađivati: zašto, čim i kako. – Tlo treba popravljati: zašto, kada i čim. – Gnoj živinski, bilinski i rudni. – Umjetno bilinsko gnojivo. – Mješanac.- Postupanje sa gnojem.- Vrijednost čipavca.- Gnojište.- Razni načini gnojenja

Maslina: podneblje – položaj – zemljište.- Rasplogjivanje maslina – uzgoj krošnje – klaštrenje – bolesti masline – Neprijatelji masline: zareznici – nametnice = Uljarstvo: Berba i čuvanje maslina – Strojevi za pravljenje ulja – Razne vrsti ulja – Bistrenje.

Vinova loza: povijest – podneblje – položaj- priprava zemljišta – Sjeme, sjemenjak. – Sadnja. – Pomlagjivanje vinograda: a.povaljenica, b.povaljivanje panja. – Cijepljenje trsa. – Gnojenje. Vinarstvo: kada se bere grožđe, način berbe, mast, čuvanje bačava, vino, čuvanje vina.

Neprijatelji loze: A. zareznici: 1.Trsni ušenac(Phylloxera vastatrix); 2.Plijesan, 3. Savijača, 4. Skrovača = B.Nametnice: 1. Vinska medljika, 2. Lug. Obrana proti zareznicima i nametnicama. – Modri kamen-vapno- sumpor. Razne vrsti štrcaljaka za loze. – Praktična uporaba štrcaljke „Bourdil“.

Buhač.
O vočkama: Nabava mladih voćaka. Korist i način gojenja.

II. Hrvatski jezik: Glavna slovnička pravila – Primjeri izrazitog čitanja – Koje knjige da čita pomorac koje li poljodjelac – Kako valja čitati da se pročitanom knjigom okoristimo – Suženje gradiva naučenog i odnosno bilježenje na okrajku lista ili na posebnu knjižicu – Nauka o pravopisu – Poslovni listovi koji najviše trebaju u praktičnom životu – Hrvatska književnost.

III. Računstvo: Metrički sustav – Četiri temeljna računa sa cijelimi i desetičnim brojevi – Omjeri i razmjeri – Prosto pravilo trojno uporabom na svagdanje potrebe s osobitim obzirom na kućanstvo, poljodjelstvo i trgovinu – Sastavljanje trgovačkih i zanatlijskih računa – Skont, tara, mešetarina.

IV. Zemljopis: Dalmacija – Austro Ugarska monarhija – Prirodni zemljopis – Politička i administrativna razdioba – Trgovina i obrt – Pućanstvo po narodnosti i po vjeri – Proizvodi za izvoz i uvoz – Glavne trgovačke luke – Željezničke pruge.

Europa, Azija, Afrika, Amerika i Australija – Sjevernica – Polutke – Polutnik – Podnevnici – Usporednici – Mjerenje na zemaljskoj kugli – Istočna i zapadna dužina – Sjeverna i južna širina.

{PAGE }

V. Povijest: Ratovi Rimljana s Dalmatincima – Kratki pregled povijesti dalmatinske do početka vladanja prejasne Habsburške Dinastije – Dalmacija u svezi austrijskih zemalja.

Dolazak Hrvata na jug – Osnutak države – Pokrštenje – Hrvati pod vladanjem narodnih kraljeva do Stjepana II. – Vladanje Arpadovske i drugih kuća – Ferdinand I. – Pregled Austrijske povijesti do 1526. – Povijest austrijska od Ferdinanda I. do danas.

VI. Prirodoslovje: Zrak – Sastavine zraka – Svojstva sastavina – Tlakomjer – Vodena para u zraku – Rosa, mraz, magla, oblak, kiša, snijeg, tuča – Grmljavina – blijesak – munjevod – Gdje dospjeva voda što nam kišom pada – Podzemni rad vode – Izvor, potok rijeka – More: veličina i svojstva mora – Zašto je more slano – Plima i osijeka – val – dubina i dno mora – Izvori topline – Toplomjer – Djelovanje topline na tjelesa – Vjetar – Parostroj – Željeznica – Brzjav.

VII. Zdravoslovje: Čistoća zraka upliva na zdravlje – Čim i kako možemo da zrak pokvarimo – Disanje – Čistoća tijela – Jelo i piće – Probava – Rad i počinak – Odijelo i obuća – Njegovanje bolesnika.

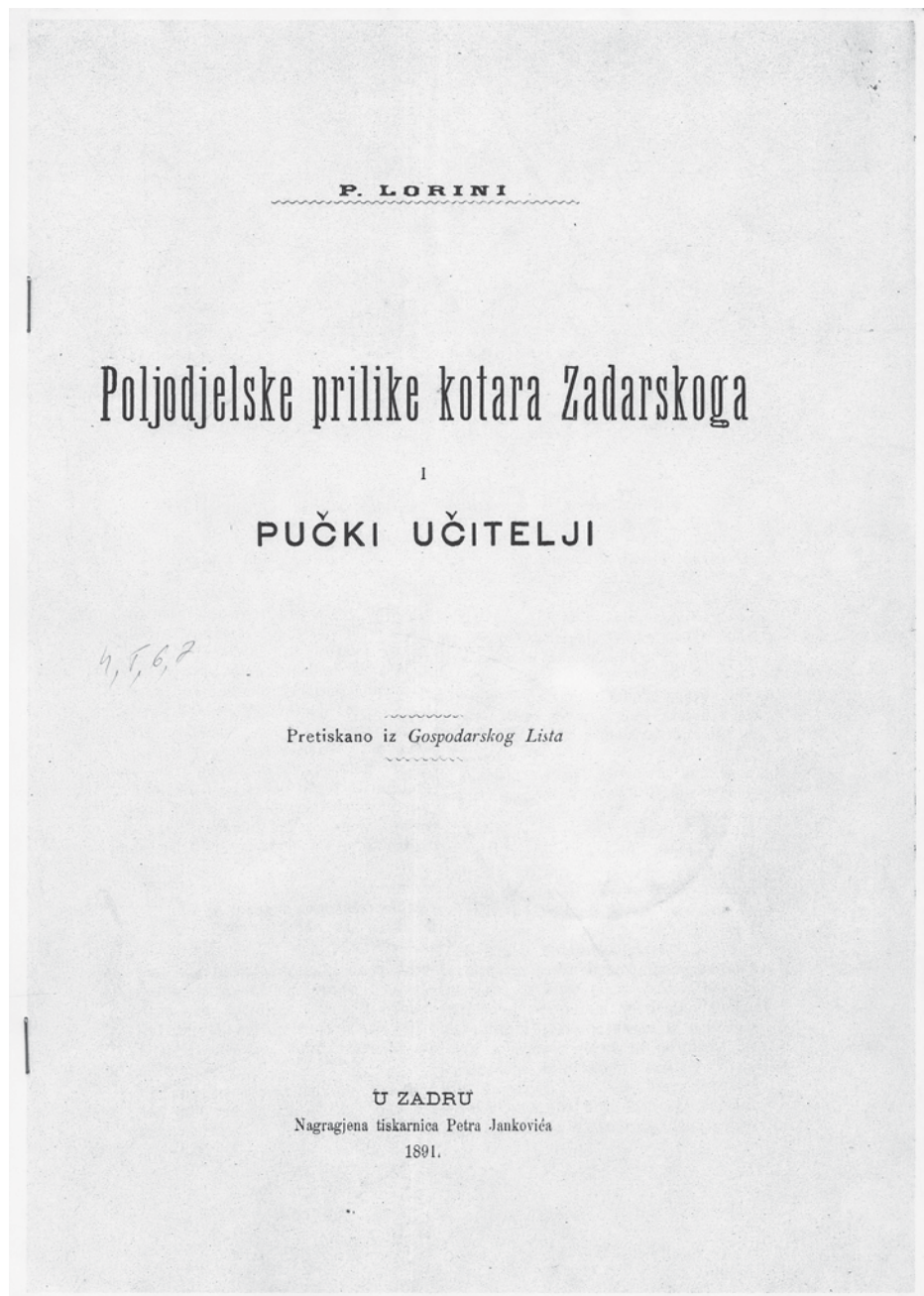
VIII. Posrednički ured – Seoski zbor – Općina – Općinsko vijeće – Općinsko opraviteljstvo – Odbor zemaljski – Sabor- Politička, sudbena, zdravstvena i financijska vlast – Pošte i brzjavi – Poštarska štedionica.

Glavar – Pristav – Arambaša – Rondar – Lugar – Poljar – Straža nad ribanjem – Porotnik.

Porez (zemljarina, kućarina, obrtarina) – Prirez.

PRILOG 4. Učitelj Petar Lorini, „Poljodjelske prilike kotara Zadarskoga i pučki učitelji“, 1891. (naslovna stranica)

Izvor: Državni arhiv Zadar, Kotarsko školsko vijeće, kutija 57, broj 1166 (bez datacije)

Šime LJUBIČIĆ

ASSEMBLIES OF TEACHERS IN THE ZADAR DISTRICT
BETWEEN 1873 AND 1914

SUMMARY

This paper tackles some of the topics discussed at assemblies of teachers in the Zadar District in the period between 1873 and 1914. It is based on the original archival material (material of the District School Council at the State Archives in Zadar 1869–1920) and periodical publications. The state authority treated teachers and assemblies of teachers in Dalmatia in a dismal manner. In the official view, assemblies of teachers were of no use; they were merely seen as friendly meetings of teachers. Hence, suggestions and conclusions of assemblies of teachers were adopted only in exceptional cases. It was of no use to discuss new school buildings and equipment at assemblies, as it was well known that Dalmatian authority was not even in position to pay for the lease of private shacks (*classrooms*), premises in semi-derelict community houses, or completely dilapidated buildings to serve as school premises. Not even competent and advanced practitioner teachers were given a chance to hold lectures, since it was not before 1885 that the city of Zadar gave permission for the first school using Croatian as the teaching language to be opened. In fact, in the Zadar District, the schooling system with Croatian as the teaching language had not been present until 1869. Assemblies of teachers were for this reason of key importance. These were the first teachers educated at the school for teachers in Croatian language: people who had prior to enrolling the school for teachers finished only the first six school grades, who had insufficient pre-knowledge, who had themselves in the initial school grades been taught by village priests, or by teachers who either were half-illiterate or had no proper knowledge of Croatian language. Thus, the following conclusion imposes itself: assemblies of teachers should have been held much more frequently.

Topics that were tackled at 24 assemblies of teachers are diverse, and were in connection with: organisation of classes; mother tongue (reading, writing, use of primer and reader; grammar lessons, written schoolwork); use of teaching tools; mathematics classes; realist classes; drawing and calligraphy. Attention was mostly paid to the children–school relationship (underdevelopment and poverty; lack of study books and school supplies; absence from classes; success-failure; etc.), teaching methods; reasons for problems regarding individual teachers' performance; financial status of teachers; school and teachers' libraries;

teachers and collecting folk treasure. General topics were discussed too, for instance: cleanliness of the population; frequency of alcoholism among people; establishing village savings and loan associations; emigration; etc. Nevertheless, one of the key topics was introducing farming into the school curriculum. The authority believed that agriculture could be improved in rural areas by introducing farming and cultivating school gardens.

Keywords: Zadar; school; teachers; assemblies of teachers.

